

BUITEN HET BEREIK VAN FARISESE HANDEN

© 2010 De Vrienden van de Zwarte Panter en de auteurs

Omslagontwerp en vormgeving binnenwerk

Peter De Greef, Intertext, Antwerpen

© *Tekening voorplat*, p47, p78 en p100 Zak

© Foto's p4 en p28 AMVC-Letterenhuis, Antwerpen

© Foto p48 Dries Luyten

ISBN 978 90 8038 889 5

D 2010 2330 2

NUR 740

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission of the publisher.

Buiten het bereik
van Farisese handen

*60 jaar Arkprijs
van het Vrije Woord*

onder redactie van Lukas De Vos

*De Vrienden van de Zwarte Panter
Antwerpen*

Herman Teirlinck

Lukas De Vos

Kantelmomenten

60 jaar inzet voor het Vrije Woord

“Wat terreur en ideologie met elkaar delen, is de vernietiging van pluraliteit en vrijheid”. Wie ogen heeft en rondom zich heen kijkt, beseft dit maar al te goed. Maar het uitgangspunt van Hannah Arendt moet genuanceerd worden. Met Walter Benjamin. Ideologie wordt het best vervangen door de absolute aanspraak van een heilsleer, meestal een godsdienst. “Het goddelijke geweld kan zich niet in de rechtsorde zelf manifesteren”, vat Marc De Wilde samen, “maar slechts geheel negatief, door een vernietiging van alle positieve wetten überhaupt”. Want “zo gauw de revolutie zich opwerpt als instrument van de verlossing, ontleent zij haar legitimiteit aan een geweld dat, vanwege de onpersoonlijke oorsprong ervan, een ontmenselijking teweeg zal brengen”. Wat plaatsvond in de Weimarrepubliek, doet zich onder onze ogen opnieuw voor. We moeten het alleen ook willen zien.

De waakvlam van alertheid omtrent de inperking van de vrijheid van meningsuiting is de voorbije tien jaar steeds feller gaan flikkeren. Vanuit twee hoeken wordt zij steeds nadrukkelijker bedreigd: vanuit het staatsraison, dat met de dag zijn controle op de burger verhoogt en tot over de grenzen van het aanvaardbare tilt; en vanuit het verwaasd populisme, vaak gedragen door simplistische, wrede vormen van *gesundes*

Volksempfinden, dat zich indekt met risikoloos, benepen, bang en jaloers *Feldwebelgedrag*. Daar komt ideologie ternauwernood aan te pas. Het gaat om zelfaffirmatie, om een benauwendde terugval op pasklare, meetbare uiterlijkheden, om verdrongen xenofobie, onder het mom van respect, onderwerping, identiteit. Respect is het *Newspeak*-woord voor gebrek aan kritische zelfrelativering. Onderwerping is een substituut voor de angst om gezag niet voetstoots te aanvaarden. Identiteit staat eigenlijk voor onbevraagde massifikatie. Deze drie zelfontkenningen leiden maar tot één houding: fanatisme. In zijn meest wreedaardige vorm: tot religieus fanatisme. Want verantwoording dient niet langer afgelegd. Het oude protestantse adagium: ik moet mij uitsluitend verantwoorden tegenover de Allerhoogste. Wie daarop een samenleving stoelt, kiest voor verbrokkeling, individualisering, willekeur. Hoog tijd om opnieuw de redelijkheid als richtsnoer te nemen. Hoog tijd om opnieuw een sociaal kontrakt af te sluiten, met eerbiediging van de individuele vrijheid zolang zij niemand *de facto* benadeelt.

Daarom is de Arkprijs in het leven geroepen. De Ark is “een kleinood, dat als een rijve het heiligste zou bevatten van wat der vrijen mensen is: hun bevestiging van deze vrijheidsdrang”, zoals Karel Jonckheere schreef in *De Groene Amsterdammer* van 21 juli 1951. Vrijheid heeft velerlei vormen. Van de strijd tegen de dwaasheid der diktatoren tot het allerkleinste. Gedenk de indrukwekkende rede van Eric Idle over het hoogste goed dat er bestaat, vrijheid, in een sketch van Monty Python – en waarop Terry Jones met Britse nuchterheid als rechter replikeert: “But it’s only a parking ticket!” Maar juist omdat het over zo’n pietluttigheid gaat, is het beter wakker te blijven. Wat begint met een verkeersboete eindigt met tirannie. Het is niet toevallig dat de misantroop Aldous Huxley in *Island* de beo’s voortdurend laat roepen: “Aandacht! Aandacht!” De mens zelf wentelt zich immers maar al te graag in gemakzucht, en weigert onder ogen te zien wat zich onafwendbaar voltrekt.

De oorzaak van die inschikkelijkheid is zonder twijfel de schijnheiligheid van het politiek korrekte denken. Napraten als levenskunst. Het heeft een Franse Revolutie gekost om de verwevenheid in te zien van (godgegeven) koninklijk gezag en uitbuiting. Het heeft een Secessie-oorlog gekost om te begrijpen dat slavernij niet des mensen is. Het heeft een kommunistisch avontuur gekost om de uitbuiting van de gewone werkmens op de agenda te plaatsen. Het heeft een wereldoorlog gekost om kolonisatie op zijn juiste waarde te schatten als ontoelaatbare onderdrukking. Het heeft een morele omwenteling gekost om ons los te maken van de verstikkende neerbuiingheid van kerkelijke instituten. Het heeft ons een wereldkrisis gekost om de blaas van de bankenspekulatie te zien ontploffen. Het zal ons radikale standvastigheid kosten om de waanzin van godsdienstig fundamentalisme te ontwortelen.

Want waan-zin is het, de absolute aanspraken op het Grote Gelijk. De verlegging van ontvoogding naar een ongrijpbaar hiernamaals. De inperking van alle vrijheden in naam van irrationele dwanggedachten. Gedragen en uitgevoerd door “de gewillige beulen”, om Jonah Goldhagen te citeren – maar niet alleen die van Hitler. Ik heb het niet over de verstoring van een als uitdagend bedoelde toespraak van Benno Barnard aan de Universiteit Antwerpen. Verstoren is een vanzelfsprekend recht, zolang er niet naar geweld wordt gegrepen. Ik ben achtenzestig en ik kan het weten. Ik heb de lessen onderbroken, ik heb de Blandijn mee bezet, ik heb gefilibusterd op de Sektieraden. Dat is enerverend, dat wekt sjagrijn, maar ik heb niet de matrak gebruikt, die Heren-In-Uniform maar al te graag hanteerden. Barnard had evengoed het recht uit te dagen. Ik sta achter de uitspraken van de zelfverklaarde konservatief Geert Van Isten-dael, als hij ter verdediging van Barnard aanhaalt: “Iedereen heeft het recht te provoceren. Iedereen heeft het recht Jezus Christus, Allah, Jahweh, Boeddha, Mohammed, de paus en ga zo maar door, te beledigen. Iedereen heeft het recht alle moge-

lijke goden ter wereld te belasteren. Dat staat iedereen van ons vrij. Wie die rechten wil beperken, levert zich met handen en voeten over aan de willekeur van de eerste de beste schoft die zin heeft om de grote verongelijkte uit te hangen. We hebben sinds enige tijd een oude wijsheid opnieuw geleerd: wat in mijn ogen een onschuldig woord is, wordt in de ogen van een ander een bloedige belediging die alleen met de dood kan worden uitgewist” (*De Morgen*, 2 april 2010. Op Goede Vrijdag!).

Jonathan van het Reve neemt de draad opnieuw op in *Vrij Nederland* van 27 maart 2010. Bij het retorische stukje ‘Kun je de vrijheid van meningsuiting misbruiken?’, stelt hij met aplomb: “Afgezien van smaad, laster en oproepen tot haat of geweld, is het irrelevant waar een uitspraak voor bedacht is. Het zou overigens een mooie boel worden als het anders was: er zijn mensen die gekwetst zijn als je zegt dat de wereld ouder is dan zesduizend jaar, of dat Ajax momenteel beter speelt dan PSV.”

Ik raad iedereen aan de strip “Gods’ Club” van Gotlib te herlezen. Alle daarnet genoemde afgoden – en voeg er “Robert” Wodan en gastheer Jupiter nog aan toe – verzamelen voor een orgietje in de hemel. “De heren zuipen, knijpen in elkaars ballen, laten scheten, vreten, en lezen pornoblaadjes dat het sperma van de bladen druipt”, schreef ik in *Stripgids*. “Tot de mensen het welletjes vinden en klagen over burenlawaai. Homerisch gebrul van de goden. Dan willen de mensen de huur opzeggen”. Dreigen ermee niet langer te geloven. “Konsternatie. Slot van het verhaal: Mijnheer Dupont en Co. krijgen een belletje van ene Zeus om een geluidsisolatie te komen installeren. ‘Tja’, zegt Gotlib, ‘Ik tekende dat in 1973, in *L’Echo des Savanes*. Ik zat een beetje met een ei, we leefden nog in het repressieve Pompidou-tijdperk. Maar nooit enig probleem gehad. Vandaag zou ik dat soort tekeningen niet meer kunnen maken”. Gotlib is bang geworden, de dagen van *Hara-Kiri* en *Fluide Glacial* zijn geteld: we hebben het woord *fatwa* geleerd, en gezien wat Sal-

man Rushdie, Pim Fortuyn of de tekenaar van de Mohammedcartoons is overkomen. Of de Afrikanervoortrekker Eugène Terreblanche. En toch, om nogmaals Jonckheere te citeren: “Het Vrije Woord kan niet officieel, niet hoog genoeg op het schild worden verheven”.

Want de angst voor het vrije woord is beklemmender dan de angst voor foltering of uitroeiing. Het vrije woord is een virus waartegen geen medicijn bestaat. Omgekeerd herkent het vrije woord de fascistien, de geselaars, de beulen, de onderdrukkers, de farizeeërs voor wat ze zijn: onverdraagzamen, antilichamen, die alleen het eigen gelijk en het eigen gewin op het oog hebben. En de eigen (al)macht. Tegen dat sluipend gif van bedrieglijke eenvoud, van nog bedrieglijker gelijkhebbigheid, van het bedrieglijkste konformisme, kan alleen de onverzettelikheden werken. “Wij eerbiedigen elke gezindheid, maar weigeren aanmatiging van elke opgedrongen leer”, verluidt het in de openingsakte van De Ark (*Nieuw Vlaams Tijdschrift*, februari 1951). “Die edele ark ligt buiten het bereik van farisese handen”.

Het klinkt hoogdravend, maar beantwoordde aan zijn tijd. Vandaag volstaan we met een cartoon. Van Zak. Van Quirit. Van Canary Pete. Van Pirana. Van Kim. Van Gal. Schreef Karel Anthierens toen Gal in 1994 de Arkprijs kreeg: “Als de slinger terug slaat, als zowat overal in de wereld de dromen en idealen samen met de muren worden gesloopt; als de democratiseringsprocessen wassen neuzen blijken te zijn; als de maffia het socialisme uitholt of helemaal de deur uitwerkt; als wij er bijna mee verzoend zijn dat er nu eenmaal altijd profiteurs en geëxploiteerden zullen zijn; als we leven met het besef dat zelfs recht op arbeid een utopie is geworden; als we bereid zijn om aan te nemen dat er hongerlijders nodig zijn opdat wij zelf zouden kunnen blijven schransen, dan is er nog altijd één die onder al deze mokerslagen niet van de kaart is te brengen: Gal”.

Het is een opvallend aktuele en herkenbare ontleding, lang

voor 11 september of Al Kaida. Het is het besef dat we aan “innere Migration” doen, en dat we ons terugplooiën op amechtige zekerheden. Het is het inzicht dat we in nieuwe Inquisitietijden leven. En dat kettters nodig zijn om het wereldbeeld te doen kantelen, liefst zo snel mogelijk. Ik ben ontsteld door de dwaze replieken die het Barnarddebat heeft uitgelokt op de “progressieve” webstek www.dewereldmorgen.be. Jan Blommaert – ooit zelf winnaar van de Arkprijs – die met aplomb stelt dat “schelden, provoceren en dergelijke meer vormen van geweld zijn”, om wat aan Israëlbashing te kunnen doen (wat gezien de rechtse politiek van Tel Aviv volstrekt overbodig is, dat wijst zichzelf uit). “De vrije meningsuiting wordt net als zoveel andere middelen gebruikt als machtsinstrument om te discrimineren”. Wie wordt er gediskrimineerd? Het Vlaams Belang misschien? Want de AEL – Blommaert heeft Jahjah zelf bij het ABVV opgeleid, zegt hij – is niet direkt geminimaliseerd in de berichtgeving, in verhouding tot zijn aanhangers, dacht ik. *Cut the crap.*

Het toeval wil namelijk dat ik zelf de verstoring van Barnards (niet gehouden) toespraak in het radionieuws heb gebracht. Omdat er inderdaad een breed verstoringsfront is. Straatakties. Belering. Opdringerigheid. Interne sociale controle. Alles waartegen hele generaties gestreden hebben. Niet omdat ik Barnard gelijk geef, zijn bevooroordeelde stukken in *Joods Actueel* zitten me even hoog, zijn uit verband gerukte toekenning van profetische gaven aan Filip De Winter is wansmakelijk. Wel omdat blijkbaar niets verworven is. Honderden studenten die tegen de abortuswet betogen. In gezelschap van ene aartsbisschop Léonard. Ik respecteer hun recht op vrije meningsuiting. Niet op hun diskriminatie tegenover wie zich in zo’n prangende situatie bevindt. Kun je evengoed vergoelijken dat je je dochter wurgt, en dat ze slaag verdient, “omdat ze niet naar haar man luistert” (die met zijn losse handjes). Kun je evengoed kinderen afranselen met pollepel en mattenklop-

per door een Duitse bisschop aanvaardbaar vinden. Of Hannibal Kadhafi, die personeel aftuigt, omdat ze niet alle onoirbare drankflessen hebben weggemoffeld. Of de paus en zijn broer die de pedo's van de club met liefde omarmen. Of het stamengeweld in het Nigeriaanse Jos, over en weer. Onverdraagzaamheid is de grondslag voor elke machtsaberratie. Eenzijdigheid is de hoeksteen voor elke onderdrukking. Bevriezing van gedragingen is het fundament voor fundamentalisme. Domheid heeft geen prijs. Behalve geweld.

Het is op zulke scharniermomenten dat symbolen de plaats innemen van debat. Dat de vlag voorgaat op de mens. De dag dat Barnard zijn nummertje ten beste gaf, las ik met afgrijzen *Libération*. Bladzijde zes. "Cuba: la charge des Dames en Blanc". De witte dames die dissidenten vrij willen. Die zijn zeven jaar geleden tot lange straffen veroordeeld, juist omdat ze de eenvormigheid tegenspraken. Zegt één van de (uitgejouwde, maar dapper doorgaande) betogers: "De Cubanen zijn ideologisch gevormd om wie andersdenkend is te verwerpen". Bladzijde acht. "Poussée de racisme anti-blancs en Afrique du Sud". Of hoe de zwarten niets geleerd hebben uit hun eigen geschiedenis. Zestienhonderd blanken al vermoord sinds 1994, uit "racistische weerwraak". Zimbabwe is niet ver meer af. Julius Maela van de jongerenbeweging van het ANC roept ongegeneerd op om "blanke boeren te vermoorden, want het zijn verkrachters". De Hitlerjugend en de Mboetoe-jongeren van de MPR hielden er eenzelfde retoriek op na. De schok der herkenning. Kurt Möbius van een nazi-politiebatljon in Chelmno: "Ik geloofde de propaganda, dat alle joden misdadig en minderwaardig waren, en dat de achteruitgang van Duitsland na de eerste Wereldoorlog door hen kwam. Het idee dat men het bevel tot medewerking aan de uitroeiing van de joden zou moeten weigeren of uit de weg gaan, was daarom voor mij ondenkbaar". *Libération*, bladzijde achttien. "Berlusconi verbiedt politieke uitzendingen op de RAI, de openbare omroep". Uitgerekend

op 28 en 29 maart 2010, vlak voor de regionale verkiezingen. En de onafhankelijke journalist Michele Santoro maar uitwegen zoeken, op het web, op satelliet, op plaatselijke zenders. Besluit? Een gerechtelijk onderzoek naar Santoro en of hij technische middelen van de openbare omroep had aangewend. Even later. 31 maart. Verslagen over terreur in Moskou, 39 doden bij bomaanslagen op twee metrostations – jaja, de gewone Russische burger is “medeschuldig” aan het brutale optreden van het ex-Rode Leger in Ingoesjetië en Tsjetsjenië. Dezelfde dag: aanslag in Dagestan, twaalf doden. In naam van de menselijkheid. Dezelfde dag: de Franse Raad van State vraagt zich af of een algemeen verbod op de allesverhullende boerka wel kan. Even vergeten dat Marokko en Turkije zelfs de hoofddoek en de sluier verbieden in openbare functies. De republiek is ziek als ze twijfelt aan haar eigen principes van gelijkheid. Dezelfde dag: de Hutaree-militie, wedergeboren kristenen, wou aanslagen plegen in Clayton, Michigan, komplot verijdeld. Dezelfde dag: “Deelneemster Poëziewedstrijd met Dood Bedreigd”. De Saoedische Hissa Hilal (in nikab, zeg maar een zwarte boerka zonder ruitjes) loopt niet hoog op met de vrouwonvriendelijke geestelijken die leven van verboden en heidenvervolgingen. Haar adres staat op de radikale webstek *Ana al Muslim*. Vrijkaartje voor een eremoord.

Als ik dat allemaal lees op enkele dagen tijd, dan besef ik maar al te goed wat Herman Teirlinck op het oog had. Toen hij *Mijnheer J.B. Serjanszoon* (1908) had afgewerkt, besloot Raymond Herreman: “Misschien zal de uitkomst van dit onderzoek zijn, dat het leven op alle stelsels en alle filosofieën voorrang heeft en zich wreekt op wie zijn primauteit niet eerbiedigt”. Ruim veertig jaar en twee wereldoorlogen later is die visie bij Teirlinck nog aangescherpt en uitgepuurd. In het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* van 1951 noteert hij na de slinkse ingreep van E.H. Joris Baers (die later zelf een deel van het prijzengeld naar zich trok) om Marnix Gijsen voor het “heidens” en “immoreel”

geachte *Joachim van Babylon* ondanks een eerdere beslissing niet te bekronen met de literatuurprijs van de provincie Antwerpen: de bekroning was “door een politieke instantie te niet gedaan uit hoofde van andere dan litteraire overwegingen”. Het krachtigste protest in 1951 was in feite dat geen *politiek* uitdagend boek de eerste Arkprijs kreeg toegewezen, maar een dichtbundel die niet eens gepubliceerd was: Christine D’haens door Snoeck-Ducaju niet in de handel gebrachte *Gedichten*. Een gelukkige greep. Want meteen was de richtlijn uitgezet voor de Arkprijs: niet de proteststem-met-de-klok stond voorop, wel de ambachtsman/-vrouw die op heel eigen, heel toegewijde, heel idiosynkratische, heel je-m’-en-foutistische wijze omging met taal en woord.

Er zijn dan ook heel wat misverstanden ontstaan over de Arkprijs. Dat hij een louter vrijzinnige prijs zou zijn. Het is waar, een komiteevoorzitter als Michel Oukhow heeft jarenlang met de idee gespeeld de Arkprijs te laten versmelten met de Prijs van het Vrijzinnig Humanisme. Hij heeft bij het comité stevast botgevangen. Het Arkkomitee bestaat uitsluitend uit vrije denkers, die zich niet gelegen laten aan kerken, ideologieën, richtsnoeren of programma’s.

Dat hij een strikt letterkundige prijs zou zijn. In den beginne, dat erkennen wij graag, was de literatuur inderdaad het vehikel van de dwarsliggende gedachte. Mettertijd is die rol overgenomen door de wetenschap, door de media, door de schone kunsten. Literatoren worden nog altijd bekroond, van Stefaan Hertmans tot Tom Lanoye, van Pol Hoste tot David Van Reybrouck. Maar het is waar dat het maatschappelijk debat zich steeds vaker op andere velden afspeelt, en dat het gezag en de aura van de Schrijver getaand zijn (net als die van de notaris, de pastoor en de schoolmeester). Er heeft zich een onmiskenbare verbreding voorgedaan op het terrein waarop wij ons begeven. Geschiedenisinterpretatie, migratiedebat, waardig sterven, vrouwenemancipatie, het zijn allemaal thema’s

geworden die zijn uitgegroeid tot hefbomen voor het bijsturen van de richting waarin de hedendaagse maatschappij zich beweegt. De bekroningen waren navenant.

Dat hij een partijpolitiek gebonden prijs zou zijn. Het is waar dat het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* werd aangezien als de poot van de socialistische kultuurcentrale. Toch moet ik zeggen, als laatste redaktiesekretaris (1978-1982) van het blad, dat in de redactie zelden gealludeerd werd op het nut of de noodzaak van politieke *faveurkens*. En ik weet het, in het stichtend komitee van de Arkprijs zaten leden van onverdacht socialistischen huize: Willy Calewaert, ex-krijgsauditeur, ex-minister, ex-verzetsman, ex-hoogleraar, ex-“bisschop van zijn loge”, zoals hijzelf temend placht te zeggen; Walter Debrock, ex-weerstander, ex-rector van de VUB, ex-administrateur-generaal van de Nederlandse kultuur – maar vooral toch ook auteur van het *Pamflet over een verborgen verleden – Links en de Vlaamse Beweging (1780-1914)* uit 1984; Marc Galle, ex-minister, ex-taalraadsman, ex-vriend van de familie Gijsen; Willy Vaerewijck, dichter, ex-voorzitter IPV, ex-*Volksgazet*; Herman Liebaers, ex-hofmaarschalk, ex-politiek gevangene, ex-bibliotekaris; en Karel Van Miert, ex-partijvoorzitter, ex-minister van staat, ex-Europees kommissaris. Maar het Komitee heeft altijd gewerkt en gediskuteerd zonder enige druk van buitenaf. (Naar goed gebruik zelfs tegen de eigen koepels in. Het staat dus ver af van een “ingedommelde konformistische kongsi van in een luchtbel levende narcisten”).

Dat hij een prijs van de incrowd zou zijn. Niets is minder waar. Dat hij uit de tijd zou zijn, en we hem beter zouden opheffen. Wij weten wel beter. Dat hij *out of tune* zou zijn met de reële spanningen in onze samenleving. Elk jaar is er betwisting over de sociale relevantie die de bekroonde vertegenwoordigt. Het is net in de uiteenlopendheid, in de veelheid, in het pluralisme dat de Arkprijs zijn waarde verwerft en bestendigt. Schreef Mon Detrez, na het zoveelste inwendig dispuut van het Komitee

tee, in maart 2010: “De Arkprijs heeft vandaag niet meer dezelfde functie als zestig jaar geleden. (...) Je kunt hem beschouwen als een blijk van waardering voor verkondigers van kritische, emanciperende standpunten, waaraan de samenleving ook vandaag nog behoefte blijkt te hebben. In het lijstje van laureaten van de jongste tien-vijftien jaar vind ik vooral zulke mensen”.

En natuurlijk dat de prijs verschoven is naar een establishment-onderscheiding. Toen ik die kritiek onder ogen kreeg, dacht ik inderdaad: het aandeel van academici is schrikbarend gestegen de voorbije vijftien jaar. Blommaert, Verschueren, De Schaeppdrijver, Distelmans, Pinxten, Van Broeckhoven, Temmerman, Huyse, Buelens – het valt moeilijk te ontkennen dat er een zekere gewenning optreedt voor mensen die “vanuit een veilige situatie” hun kommentaar en bedenkingen bij de maatschappelijke ontwikkelingen ventileren. “Om het vrije woord moest immers niet meer gevochten worden”, schrijft Wim Van Rooy, “Iedereen mocht overal zijn mening kwijt, en die werd zo krachtig getekend door de *pensée unique* en de alom vigerende postmoderne dogma’s, dat al die bijna gelijklopende opinies eerder een verstikkende dan een waarheidslievende of bevrijdende functie hadden”. Maar – en ik zeg dat met genoegdoening, terugblikkend op de laureatenlijst – er is ook veldwerk bekroond (de Roma), eigenzinnigheid (Zak), dwarsliggerij (Van den Berghe), veelzijdigheid (Abicht), authenticiteit (Van de Velde), anarchisme (Roobjee). Dus niet altijd moest men “bekend zijn”. “Overigens heb ik het altijd betreurd dat Vuile Mong en zijn Vieze Gasten de prijs nooit hebben gekregen”, verzucht Mon Detrez.

Dat soort ontgoocheling delen alle leden van het Komitee. Er is altijd wel iemand die de prijs nooit gekregen heeft, hoe verdienstelijk hij of zij in onze ogen ook was. Ik klap niet uit de biecht (en wat dan nog?) als ik Aster Berkhof noem, of Jozef Deleu, of Kamargurka, of Jaap Kruithof. Geen eendags-

vliegen, maar mensen wier obstinate overtuiging ons warm maakt. Er is altijd de discussie, geven we de voorkeur aan het direkte effect in het maatschappelijk debat of bekronen we een volgehouden levenshouding? Het is net die inzet die de Arkprijs tot zo'n boeiend verhaal maakt. "Wij zijn liever naïef dan medeplichtig". De aantekeningen op de papieren tafelkleden uit de Fred Bervoets-zaal in galerij De Zwarte Panter zullen ooit wel voer voor filologen vormen in het Letterenhuis AMVC. Maar het wezen van de Arkgedachte is niemand van ons vreemd. Om het in de gezwollen taal van Teirlinck te zeggen: "Een geboeide waarheid erkennen wij niet. Daarom zijn alle geknevelden en ontaarden onze vijand. Een vrij man is onze vriend".

Want erger dan censuur is zelfcensuur. "Over bepaalde onderwerpen kan men niet meer vrijuit schrijven" vanuit "de oude repressieve marcusiaanse tolerantie" (Van Rooy). Als we daarvoor zwichten, is de grondgedachte van de Arkprijs inderdaad doorzeefd. En is het open debat vermoord. Ergo: wat kan gedacht worden, kan vrij gedacht worden. Wat vrij gedacht kan worden, kan vrij gezegd worden. Wat daar tegen in gaat, is des duivels. Is fascisme. Is prietpraat. Is de strop rond onze nek. Hou daarom de messen klaar. Om het touw door te snijden. Heren van stand gaan immers altijd hun eigen eenzame weg. En zoals Frans Boogaard schreef in het *Algemeen Dagblad* bij het verschijnen van *Een Onberaamd Verbond* tien jaar geleden: "Persvrijheid Vlaanderen nog geen verworven recht". En elders evenmin. Jammer, maar helaas.

Mon Detrez & Lukas De Vos

Struinend langs erezerken

Laureaten

In de afgelopen jaren zijn enkele laureaten van de Arkprijs overleden, die voor mij meer waren dan alleen maar laureaten van de Arkprijs, maar ook vrienden, kennissen, collega's. Sommigen van hen hebben in mijn leven een belangrijke rol gespeeld en ik kan over hen dan ook niet schrijven zonder mijn persoonlijke herinneringen aan hen op te halen.

Marcel van Maele ontmoette ik voor het eerst tijdens mijn studieverblijf in Bulgarije in 1972. Later datzelfde jaar kreeg Marcel ook de Arkprijs (voor *Ik ruik mensenvlees, zei de reus*). Karel Jonckheere had Marcel naar Bulgarije gestuurd met de opdracht een bloemlezing Bulgaarse poëzie samen te stellen. Gedurende enkele weken vertaalden we elke avond in zijn of mijn kamer in het studentehome aan de rand van Sofia braaf Bulgaarse gedichten. Maar Marcel kreeg al gauw genoeg van het socialistische realisme en trok erop uit om de dictatuur van het proletariaat te toetsen aan zijn anarchistische geweld. De keurige jongens, met wie Marcel vervolgens keer op keer “toevallig” in gesprek raakte, hebben ongetwijfeld een lijvig dossier over hem in de archieven van de Bulgaarse Staats-

veiligheid nagelaten. Terug in België schreef Marcel zijn woede en verontwaardiging neer in een lang gedicht, dat hij in een fles stopte – zijn eerste “gebottelde gedicht”, de noodkreet van een schipbreukeling. Het had uiteindelijk niet zoveel met Bulgarije te maken. Marcel was onverzoenbaar met elke vorm van kleinzieligheid en kleinburgerlijkheid, in welk politiek systeem ook. In mijn bijdrage voor *Een Onberaamd Verbond* heb ik Marcel een “fundamentalist van de vrijheid” genoemd. Oud en blind bleef hij zich in zijn poëzie en zijn objecten met een speels sarcasme afzetten tegen alle mogelijke dwingende normen en vormen. Marcel van Maele overleed in de zomer van 2009.

Met Freddy de Vree (en Frans Boenders, nog een laureaat van de Ark, maar gelukkig nog gezond en wel) heb ik gedurende meer dan twintig jaar het wel en wee gedeeld van *BRT-3* – later *Radio-3* en vandaag *Klara*, waar wij als programmamakers in dienst waren. Freddy had, geloof ik, dezelfde anarchistische inborst als Marcel van Maele, maar zijn verzet tegen de wereld van het kleinburgerlijke fatsoen kwam veeleer tot uiting in erudiete ironie. Marcel leed aan het leven; Freddy genoot ervan, inclusief van de schone schijn, al verborg zijn breed geëtaleerde cynische levenskunst ook veel persoonlijke tragedies. Hij had een onfeilbare smaak voor kunst, vrouwen en exquisite oorden en genoot ervan met het gespeelde snobisme van de volksjongen, die het allemaal wel door heeft. Ik heb, als collega, maar samen met ontelbare anderen ook als luisteraar van *Radio-3* in de jaren zeventig en tachtig enorm veel van Freddy geleerd: toen het allemaal nog niet kon via het internet, bracht hij op de lizjige toon die hem eigen was de internationale avant-garde van Łódź tot Chicago in de huiskamer tot leven. Hij schreef ook zelf over kunst, soms meedogenloos, meestal met een warm hart, maar altijd met grote kennis van zaken; zijn kunstkritische oeuvre is indrukwekkend omvangrijk en verscheiden. *Last but*

not least schreef Freddy ook poëzie – een bezigheid die hij zeer *au sérieux* nam. Het is voor zijn poëziebundel *Steden en Sentimenten* dat hij in 1977 de Arkprijs kreeg. Freddy de Vree overleed in 2008.

Voor twee Nederlandstalige schrijvers had Freddy een grenzeloze bewondering: Hugo Claus en Willem Frederik Hermans. Beiden zijn uitvoerig op *Radio-3* aan het woord gekomen en kwamen af en toe ook langs op “de Reyerslaan” in de kamer die ik met Freddy deelde – vooral Hermans dan, die in Brussel woonde. Ik heb Claus slechts enkele keren ontmoet, maar was van zijn doen en laten tamelijk goed op de hoogte door de eindeloze telefoongesprekken die Freddy met “Hugo” had en die ik ongewild aanhoorde. Ik genoot ook het voorrecht door Freddy zorgvuldig geïnformeerd te worden over de te verschijnen romans en dichtbundels van de meester, waarvan hij me soms de drukproeven of voorpublicaties, vergezeld van uitvoerige lofprijzingen en waarschuwingen (“Aan niemand laten zien!”), ter inzage toevertrouwde. Zo had Freddy mij al warm gemaakt voor *Het verdriet van België* – naar mijn gevoel Claus’ beste roman – voor het boek in de winkel lag. (Claus had de Arkprijs decennia eerder gekregen, in 1952, voor *De Metsiers*.) Wat het meeste indruk maakte was dat Claus blijkbaar alles kon en alles deed met dezelfde aristokratische nonchalance: schrijven (alle genres), schilderen en tekenen, regisseren, vertalen. Van Freddy wist ik dat die nonchalance grotendeels gespeeld was en dat Claus’ oeuvre net als ieder groot oeuvre het resultaat was van hard labeur. Lezen kon het volk ondertussen al; Claus leerde het met stijl leven en uiteindelijk ook sterven. Zijn zelfgekozen dood in 2008 deed het euthanasiedebat weer opblaaien; het was onder meer Wim Distelmans, laureaat van de Arkprijs in 2003, die het in de media nogmaals opnam voor ieders recht op een humane dood.

Eddy Van Vliet behoorde net als Freddy de Vree tot de intimi van Claus. Ik kende Eddy vooral als medebestuurslid van de *Middagen van de Poëzie* in Antwerpen, waarvan hij geen voorzitter was, maar waar hij wel vaak het laatste woord had. Eddy had in 1971 de Arkprijs van het Vrije Woord gekregen voor *Columbus Tevergeefs* en ging – en gaat nog steeds – met reden door voor één van onze meest vooraanstaande dichters. Eddy kwam aan de kost als advocaat, maar dat was hem nauwelijks aan te zien; hij leek aan de literatuur een *full time* baan te hebben. Hij had ook een grote, professionele belangstelling voor het werk van zijn collega's en was als geen ander thuis in het literaire wereldje in Vlaanderen en Nederland. Eddy schreef een gesofistikeerde poëzie, met discrete, maar authentieke autobiografische elementen. Zijn politieke engagement had geleidelijk plaats gemaakt voor een grotere intimiteit. Ik herinner me hem vooral als een kwetsbaar man met een wat bitter gevoel voor humor. Hij overleed na een lange ziekte in 2002.

Wannes Van de Velde was de laatste laureaat van de Arkprijs die in 1997 de prijs nog ontving uit de handen van de betreurde voormalige voorzitter van het Arkcomité, dr. Michel Oukhow. Wannes is ook de enige musicus geweest die ooit de Arkprijs kreeg. Hij was natuurlijk veel meer dan alleen maar musicus. Wannes was ook zanger (en “een groep”), componist, dichter, autobiograaf, kortom, een ongelooflijk “compleet” kunstenaar. Hij was tegelijk een man uit het volk en een fijnzinnig intellectueel, en – wanneer de dingen in zijn stad of zijn land of de wereld – niet gingen zoals het hoorde een onverzettelijk, maar altijd beminnelijk dwarsligger. Het sociale engagement van Wannes kwam niet uit boeken, maar uit zijn hart dat warm klopte voor marginalen en verschoppelingen. Voor Radio-3 maakte hij een lange reeks uitzendingen over *rebetiko* en *flamenco*, waarin hij zelf de gitaar bespeelde als een geboren Griek of Gitano, maar vooral ook de sociale functie uitlegde van de

muziek als een volwaardig, verfijnd artistiek expressiemiddel van mensen, die verder weinig of geen aandeel hebben in de “grote cultuur”. In die uitzendingen reflecteerde Wannes op zijn eigen werk als kunstenaar en getuigde van zijn grenzeloze solidariteit met de kleine man – van welke kleur of overtuiging ook. Wannes van de Velde, die na een slepende ziekte overleed in 2008, was naar mijn gevoel de laureaat die het meest representatief was voor de waarden waar de Arkprijs voor staat: vrijheid, verdraagzaamheid, engagement en verzet.

Links

Dat de Arkprijs van in den beginne van linkse signatuur was, is geen geheim. Ook al was Teirlinck van liberalen huize, de strekking was onmiskenbaar socialistisch. Zeker bij de vredesvoorvechter Bert Van Hoorick. Zijn inzet bij de BWP en de Anti-Oorlogsliga brengt hem al voor het gerecht in 1935. Pas vrijgesproken, wordt hij lid van de KP, en is hij het brein achter een algemene staking voor één week betaald verlof in Aalst. Hij raakt alsnog de gevangenis in. Datzelfde jaar vertrekt Van Hoorick naar Spanje om mee te vechten voor de republikeinse zaak. Meer dan Louis-Paul Boon (die overigens nooit de Arkprijs zou krijgen) is hij het *enfant terrible* van het verzet. Links en Vlaams gingen bij hem, in goeie Van Extergemtraditie, hand in hand. Hij leidde de sluikpers van de kommunisten in de oorlog, en liep uiteraard tegen de lamp in 1943. Breendonk, Buchenwald, in zijn met de Arkprijs bekroonde *In Tegenstroom* (1983) beschrijft Van Hoorick de jaren van zijn krijgsgevangenschap. Hij zette daar geen hoge borst over op, het gebroken geweer bleef hem heilig. Een tijdlang kwam hij terug op die geweldloosheid als hij na zijn proces verklaart: “Inzake oorlogsbestrijding zijn mijn opvattingen veranderd. Uit de geschriften van de leiders van het proletariaat (Lenin, Stalin, Dimitrov)

heb ik geleerd dat wij aan de arbeiders en boeren moeten aanleren zich goed van de wapens te bedienen, dat ze in het leger revolutionair werk moeten doen” (*De Roode Vaan*, 19 oktober 1935). Niet om die reden, maar omdat hij zijn studies verwaarloosde, kapte hij met zijn familie. Maar evengoed om de slaafse onderdanigheid van de КР aan Stalins diktatuur, verbrak hij ook de banden met de partij, voor wie hij wel in de Kamer zetelde tussen 1946 en 1949 en namens wie hij een onderzoek eiste naar de dynamitering van de IJzertoren. De BSP vertegenwoordigde hij van de Expo tot 1976. Het is aandoenlijk om vast te stellen dat al zijn oude kameraden (op Jan Debrouwere na; maar wel Jef Turf, Miel Dullaert, en Albert De Coninck bij ВАКА) terug opduiken in het links-flamingantische blad *Meer-voud*. Het Aalsters Daensisme was hem nooit vreemd geworden. Bert Van Hoorick stierf op 19 februari 2000. In het parlement werd hij opgevolgd door Marc Galle.

Marc Galle heb ik persoonlijk beter gekend. Het is op zijn kabinet aan de Galileilaan (waar ik later als woordvoerder van Erik Derycke nog zou huizen) dat wij de eigenlijke stichting van het Arkkomitee beslechtten. Ik was een nog jonge academicus, een “vorser”, en redaktiesekretaris van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* dat aan zijn zwanezang begonnen was. Ik voelde me onwennig in het hoge gezelschap van een (niet altijd zo koosjere) bankier, Maurits Naessens, de doortrapte uitgever Julien Weverbergh, voorzitter van de SP en europarlementslid Karel Van Miert, hofmaarschalk Herman Liebaers, en onverdachte lieden als Eddy Van Vliet, Willy Calewaert of Belgabaas Willy Vaerewyck. Ik was wellicht de enige die geen partijlid was, maar de minzame hoffelijkheid van Galle, toen Vlaams minister van binnenlandse aangelegenheden, maakte daar geen punt van. Hij had al die bedeesde, gedragen stijl van voormalige beleefdheid, die hij ook uitdroeg als taalraadsman en als lid van de vaste kommissie van taaltoezicht (1964-1977). Galle

zou nooit een vergadering van het Arkkomitee laten voorbijgaan zonder zich uitgebreid te verontschuldigen. Dat hij een voorloper van Louis Tobback was in het temmen van José Happart, met zijn voorstel om de streektaal verplicht te stellen in ondergeschikte besturen, is geen kleine verdienste. Minder bekend is dat hij de Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij lanceerde, de GIMV ook, en dat hij een systeem uitwerkte waardoor vrijwel alle deficitaire Vlaamse gemeenten hun begroting konden rechtekken. Marc Galle is pijnlijk heengegaan, op de verjaardag van mijn vader, in 2007, verwickeld in een rechtszaak met de erven van Marnix Gijsen (wiens *Brieven van 'Agnes'* hij pas 22 jaar na het overlijden van Jan-Albert Goris schroomvol dierf uitgeven) over geld en twee schilderijen van René Magritte. Gelukkig, nou ja, moest hij de vernedering van een mogelijke veroordeling niet ondergaan, het zou even onwenselijk als onfris geweest zijn. Galle, besef ik pas nu, was een warme mens, en ik heb genoten van de Arkprijs die hij in Aalst nog organiseerde voor zijn kompaan Bert Van Hoorick.

Marc Galle is ook een tijd europarlementslid geweest. Het is blijkbaar het gremium waar wij elkaar voortdurend tegenkomen. Sinds mijn overstap naar de VRT een kwarteeuw geleden heb ik de Europese instellingen van nabij gevolgd. Ik kwam daar, als vanzelfsprekend, natuurlijk Karel Van Miert tegen. Karel is, geveld door een hartaanval, van zijn ladder gevallen. In de houding die hij het liefste aannam: als fruit- en groentekweker. Ik herinner me nog hoe fier hij was op de “tientallen soorten tomaten” die hij liet groeien, bakjes vol heeft hij uitgedeeld aan de leden van het parlement. En appels van zijn hoogstammige boomgaard. Schijvelingen, alkmenes, reinetten, Brabantse bellefleuren, het was de trots van een boerenzoon uit Oud-Turnhout, die een oog had voor de onstuitbare ontwikkelingen in Europa maar evengoed voor het bewaren van aloude appelsoorten. Het was zijn vriend Piet Steel, de oud-

konsul-generaal in Hongkong en medebestuurder in Solvay, die mij op 22 juni 2009 het tragische nieuws meldde nog voor het overlijden was bekendgeraakt. Het zegt veel over de vriendschappen die Van Miert erop nahield – en over zijn vijandschappen. *Remember Agusta*. Niet de kleur, maar het klokhuis van de mens was voor hem belangrijk. Van Miert was geen rooie van het straatlawijt als Josse ‘Kop’ Van Eynde of Louis “wijven moeten niet zoveel complimenten maken” Major, geen plaatselijke potentaat met een thermosfles vol whisky als Achiël Van Acker, geen buigzaam moraalridder als Alfons Vranckx, geen minister uit de tweede lijn als Jef Ramaekers, geen loftsocialist. Karel was bijna timide, hoofs, zonder kapsones, maar ontzettend rechtlijnig en doortastend. Ik geloof dat hij, samen met Jean-Luc Dehaene, helemaal op de golflengte zat van Jacques Delors. En diens ambities deelde. Van Miert zou nooit toegegeven hebben aan de Franse afdreiging tijdens de bankenkrisis, en eenzijdige staatssteun hebben toegestaan om de sektor te redden van zichzelf, zoals zijn nochtans waardige opvolgster Neelie Kroes wel heeft moeten doen. Mededingingsbeleid was er vooral om de kleine man te beschermen, niet om de grootindustrie nog rijker te maken. Bernie Ecclestone, de paus van de Formule 1, mocht dat ondervinden, hij beet zijn tanden stuk op zijn akrobatisch systeem van weggedraineerde televisierechten. Maar evengoed de geheime marktafspraken tussen de mediareuzen Bertelsmann en Kirch, of de Amerikaanse machtsgreep in de luchtvaart toen Boeing McDonnell Douglas wou overnemen, als zijn eigen achterban, de Waalse staalarbeiders van Forges de Clabecq in 1996, moesten het ontgelden. Karel Van Miert dacht Europees, hij was Europees. Dat was ook de reden waarom hij onvoorwaardelijk de oprichting van het Arkcomité steunde en mee ondertekende. De woorden van August Vermeylen droeg hij steeds mee: “Vlaming zijn om Europeeër te worden”. De kracht van zijn overtuiging was onpartijdigheid, al klinkt dat raar voor een partijvoor-

zitter. Ik ben blij dat Karel is mogen gaan zoals hij in zijn binnenste was. Of zoals de Dood zegt tegen een Perzisch edelman in het gedicht van P.N. Van Eyck:

*Glimlachend antwoordt hij: "Geen dreiging was 't,
Waarvoor uw tuinman vlood. Ik was verrast,
Toen 'k 's morgens hier nog stil aan 't werk zag staan,
Die 'k 's avonds halen moest in Ispahaan."*

Misschien was Karel Van Miert wel de meest rationele en gedrevene van de erflaters die het vrije woord hoog houden. De meest authentieke en emotioneel geraakte moet Libera Carlier geweest zijn. Ook hij kwam uit de Antwerpse Kempen, en zijn hele oeuvre draait om één thema: scheepvaart en verzet. Loods en kapitein, oorlogssaboteur, een man met warmte voor de havenlui en een bondige schrijfstijl, op het wiskundige af. Hij was niet toevallig een goeie vriend van Willem Elsschot. Het leverde hem in 1959, lang "voor mijn tijd", de Arkprijs op voor *Action Station - Go!*, dat heel wat eigen ervaringen met de geallieerde inlichtingendiensten verwerkte, en de eigen angst voor ontdekking en verraad feilloos in kaart bracht. Maurice Roelants schreef: "Carlier heeft met deze verzetsroman-zonderpanache bewezen, dat er (...) tussen het zwarte miserabilisme en het rose infantilisme plaats is voor alle tonaliteiten van strijdbaarheid en geloof, zo niet in god, dan toch in een goed stel menselijke waarden" (*Elseviers Weekblad*, 1959). Ik heb Carlier zelf nooit gekend, zijn neefje zat wel bij mijn vrouw in de klas. Van een stadsschool uiteraard. En we hadden samen een goeie kennis: de taalkundige Willem Pée. In het huldeboek aan Pée (1973) haalt Carlier nog herinneringen op aan de Mijolleklub bij Tist Potter in Beersel (waar Teirlinck zijn geuze ging drinken of aan de staande wip zijn boogvastheid uitprobeerde). Van Pée kreeg hij 27 overdrukjes, 13 "voor libera" en 14 "voor libera en jeanne zeer genegen". "Vinnige stukken zijn voor mij

alleen. (...) *Ontmoetingen met Camille Huysmans* is voor ons beiden”. Van Huysmans’ dochter kreeg hij “een zeemanszak vol wollen sokken en een handboek tegen V.D. Dat was in London, Eaton Square”. Taalkunde was helaas niet besteed aan Carlier, “Op zee vaart men met Mercatorprojecties en niet met dialectatlassen”. Toch was het een verdiend eerbetoon dat in zijn nachten zijn tweede passie, scenarioschrijven, alle erkenning kreeg – in 1980, hij was toen al 54, werd hij voor een Emmy genomineerd, na zijn bewerking van Stijn Streuvels’ *De Blijde Dag*. Hij had toen al de televisiereeks *Tussen Wal en Schip* gemaakt. In 1982 werd *Het Koperen Schip* in een tv-film gegoten. En het meeste indruk maakten *Cantate* (1985) en vooral de VRT-reeks *Langs de Kade* (1988). Libera Carlier stierf op 25 april 2007.

Prime Time

Nog voor ik geboren werd, debuteerde de jonge Christine D’Haen (1923-2009), als ongelovige, met “Abailard en Heloyse” in het zeer katholieke *Dietsche Warande en Belfort*. Feministe avant-la-lettre, slijpster van het ideale woord, ongeremde taal-kunstenaars. Ze had maar één drijvende kracht: “Alles is erotiek. Kunst is er een afgeleide vorm van. Ook taal is in grote mate afgeleid van erotiek” (*Poëziekrant*, 2000). Ik heb altijd een grote schroom bewaard tegenover frêle, maar doortastende vrouwen als Christine D’Haen, Hella Haasse, Alice Nahon zelfs (al heb ik haar schoonheid alleen maar op foto’s in het AMVC Letterenhuis kunnen opnemen – ik heb wel nog lang haar vroeger lief, de dichter Geert Grub, gekend). Misschien omdat zij voluit de vergankelijkheid in de ogen durven te kijken, die ikzelf onder jachtigheid tracht te ontlopen. Vergankelijkheid die alleen te bezweren valt door de schoonheid van onbeschaamde zelfliefde (niet eigenliefde, maar zelfliefde).

*Als hij zich met bevrijd van mij, van jou
(zo wit blauw, vol en hol) zich onderhoudt
Zich lip op lip en keel op keel aanschouwt,
Ontvouwt zich tussen lippen klaar de ware
Narkissos' zang en tegenzang de hare*

(‘Carmen’, uit *Mirabilia*, 2004)

Toen D’Haen in 1992 de Prijs der Nederlandse Letteren kreeg, schreef de jury dat haar werk zich onderscheidt “door een onmodieuze, volstrekt eigenzinnige toon en thematiek. De dichteres inspireert zich op een lange West-Europese traditie waarvan zij de antieke mythes vervormend integreert in haar moderne, vrouwelijke leefwereld”. Zelfbewustzijn, historisch besef, eigengereidheid, engagement. Het had een tekst van het Arkcomité kunnen zijn.

Christine D'Haen

Christine D'Haen

Daimoon Megas

τί οὖν, ὦ Διοτίμα; Δαίμων μέγας, ὦ Σώκρατες·
καὶ γὰρ πᾶν τὸ δαιμόνιον μεταξὺ ἐστὶ θεοῦ τε καὶ θνητοῦ.
Plato Symposium 101: D-E

Mijn daimoon bedroefde bij nacht mijn bloed:

het hoofd in uw armen, het hoofd van een man,
het is niets. En uw dagen en nachten zijn niets
dan een schaduw van schaduwen; al wat gij doet,

het is niets: en het vlees dat gij eet, en het bloed
dat gij drinkt, het is niets. Verfoei ook den geest!
Want de ziel die gij eet, het visioen dat gij drinkt,
het is niets. En zo al wat gij zoekt, wat gij doet,

het is niets. Het is minder dan de as en het schuim.
En de mond op uw hart, het is niets. Als het zand
aan de zee is u alles, en minder dan as
van het vuur, en uw dromen zijn minder dan puin.

Want al wat gij drinkt en verteert, alles voedt
slechts mij, en de macht is aan mij, echter gij,
gij zijt niets dan een schaduw, en ik ben die leven
in doodsstrijd en sterven al levende doet.

Ik slechts verzwijg u. – Mijn daimoon bij nacht
bedroefde mij bitter. – En 't hoofd in mijn arm,
het hoofd van een man, het is niets. Het is niets
dan een aangezicht, slimrend, vol koelte en zacht.

Yves T'Sjoen

Over Christine D'haen en het weven van een web

In de receptie van de poëzie van Christine D'haen (1923-2009) is alleen een zeldzame keer aandacht besteed aan de talrijke periteksten waarmee haar bundelpublicaties bezaaid liggen. De aantekeningen die onder de gedichten voorkomen, zoals de referenties aan beeldende kunst in *Dodecaëder. Twaalf douzains* (1998), en vooral achterin het merendeel van de bundelpublicaties, zijn even zoveel indicaties van de sturende aanwezigheid van de auteur in haar artefacten.

In zijn bespreking van *Dantis meditatio/Dodecaëder* (1998) heeft Hans Vandevoorde gewezen op de uniciteit van velerlei intertekstuele reminiscenties in D'haens reeks *Dodecaëder* “omdat zowel het geschreven woord als het plastische kunstwerk erin omvat worden”. D'haen voegt volgens de auteur bewust “een tweede dimensie” aan de teksten toe “door een geheel ander referentieveld” aan te boren. Het kader wordt in *Dodecaëder* aangeleverd door de expliciete verwijzingen naar plastische kunst en de plaatsen waar de werken worden geconserveerd.

Ook Paul Claes heeft wel eens belangstelling getoond voor D'haens strategische inzet van de peritekst. In *Kwadratuur van de Onyx* refereert Claes in zijn analyse van het vaakst gebloemde gedicht van Christine D'haen, ‘Daimoon Megas’ (opge-

nomen in de vijfde dichtbundel *Onyx*, 1983), naar het lemma dat in het bibliografisch apparaat is opgenomen waarmee de bundel afsluit. Hij stelt dat het Griekse motto “de origine [van de titel] onthult”. Bij de keuze voor het werkwoord ‘onthullen’ (in de betekenis van een raadsel dat wordt prijsgegeven) kunnen in het licht van de werking van periteksten in Christine D’haens artistieke artefacten enkele bedenkingen worden geformuleerd. In beide eerste drukken van ‘Daimoon Megas’, respectievelijk in *Gedichten* (1951, niet in de handel verschenen maar wel de aanleiding voor de uitreiking van de eerste Arkprijs voor het Vrije Woord) en in *Gedichten 1946-1958* (1958), ontbreekt nog een toelichting bij de titel. Vanaf de uitgave in de verzameling *Onyx*, zonder twijfel een hoogtepunt in de naoorlogse Vlaamse poëzie, is voor het eerst een door de auteur geconstrueerde (of geëxpliciteerde) titelverklaring opgenomen. Het gedicht kreeg vanaf deze derde druk het Griekse motto waaraan Claes refereert, ontleend aan *Symposium* van Plato. Achterin het boek vermeldt de dichteres aanvullend:

daimoon megas (Gr.) – Machtig demon. Citaat uit Platoon, Gastmaal, 202 D, waarin Sokrates aan Diotima vraagt wat dan toch de liefde is.

‘Wat is het dan toch, Diotima?’

‘Een machtig demon, Sokrates. Immers, al het demonische staat tussen het goddelijke en het sterfelijke in.’

Hoe en in welke mate Christine D’haen peritekstuele aantekeningen hanteerde, teneinde de betekenisgeving van haar teksten te begeleiden (en tegelijk te beheersen), mag bijvoorbeeld blijken uit een poëticaal veelzeggende annotatie in *Morgane* (1995). Bij de vijfde ‘neuvain’ in de afdeling ‘Psychomachia’, voorzien van een Italiaans motto ontleend aan Michelangelo, tekent de auteur op: “De vraag van dit gedicht is: waartoe bestaat de menselijke “liefde”?” D’haen biedt haar lezer, in de lijn

van de marginalia die in de lectuur van de *Dodecaëder*-poëzie kunnen functioneren, een eigen referentiekader en schuift zelf een semantische kern van het gedicht naar voren (niet *een* vraag staat er, maar “[d]e vraag van dit gedicht is [...]”).

‘Daimoon Megas’ is een twintigregelige, strak geritmeerde en, zoals Claes omschreef, een incantatorische “litanie van het niets, een offer van de vernietigde god voor de vernietigende god”. Met betrekking tot een zinging van dit klassiek geworden gedicht heeft de interpreter zich laten inspireren door, of ten minste toch verlaten op, D’haens expliciterende extralitteraire toelichting. Al moet er meteen aan worden toegevoegd dat Claes – als D’haens direct betrokken collega-dichter en eerste exegeet – de schrijfster zelf de bundeltitel *Onyx* heeft ingefluisterd, met alle referenties en connotaties die hij vervolgens in zijn tekstanalyse (in de *Kwadratuur*) in de verf zet en die hij aanduidt met ‘glossolalie’. Naast de vermelding van de aantekening in *Onyx* refereert hij in zijn lezing ook nog eens aan D’haens (ook al) expliciete commentaar bij een bloemlezing van haar gedichten (gepubliceerd in *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, 1968). In deze becommentariërende poëtische epitekst heeft D’haen zelf toegelicht dat ‘daimoon megas’ de machtige demon is die de “negatie van de liefde” personifieert. Claes voegt eraan toe dat de platonische aanhaling in het begin jaren tachtig toegevoegde motto bij het gedicht “in destructieve zin” door D’haen van commentaar is voorzien. Claes’ analyse bouwt trouwens niet alleen verder op deze verwijzing naar Plato’s *Symposium*. De analist werkt ook de door Diotima in het gesprek met Socrates aangehaalde tweedracht tussen het goddelijke en het sterfelijke verder uit. Hij stelt dat tegenover het Niets (van de Doodsdemon) “de slapende gestalte van de geliefde” staat. Constructie haalt het finaal van destructie, Eros verslaat Thanatos. Niet alleen een psychologische bespreking van deze mythologische betekenislaag biedt een kijk op D’haens (filosofische) visie. Claes wijst tegelijk op een andere, eventueel com-

plementaire, productieve lezing die vanuit een Freudiaans perspectief kan worden ondernomen. Hiervoor baseert hij zich op *Jenseits des Lustprinzips* (1920) en hij ziet, op voorwaarde dat “we de metapsychologie van het min of meer mythologiserend karakter ontdoen”, de centrale tegenstelling in het gedicht als een conflict tussen doodsd- en levensdrift, tussen “het oude regressieve ik” (daimoon) en “het nieuwe progressieve ik” (de verliefde). Aristofanes verhaalde immers over het androgyne wezen dat door de godheid wordt gescheiden. Eros is de begeerte die de twee onderscheiden helften altijd weer naar elkaar doet verlangen. D’haen beklemtoont zelf, in het auto-commentaar bij het (vertaalde) tekstfragment uit Plato’s *Gastmaal*, de rol van het “demonische [dat] tussen het goddelijke en het sterfelijke in[staat]”. De toelichting van D’haen vermeldt woordelijk dat “Sokrates aan Diotima vraagt wat *dan toch* de liefde is” (*mijn cursivering*). De weifeling van het lyrische ik, zoals Claes ‘de stelling’ van het gedicht parafraseert, tussen zijn en niet-zijn, tussen levens- en doodsdrift echoot precies de voorstelling van zaken in (of D’haens toelichting bij) de peritext. De beeldbepalende functie van D’haens aantekening wordt hiermee al meteen duidelijk. Het is vanzelfsprekend de verdienste van Claes, als direct betrokkene bij de genese van D’haens gedichten en dichtbundels maar ook als zelfverklaard exegeet van haar poëzie, de verschillende semantische lagen van het gedicht te exploreren zoals hij dat in *De Kwadratuur* heeft ondernomen. De basis waaruit hij vertrekt, en die voor de betekenisgeving mijns inziens fundamenteel is, is evenwel aangereikt door de auteur zelf. Christine D’haen liet blijkens de annotaties uiteindelijk niets aan het toeval over. Het Niets, waarover Claes spreekt en dat in het gedicht zo een cruciale rol krijgt toebedeeld, wordt in D’haens werk door het woord en de poëzie gecounterd. De ruimte die voor de aantekeningen is gebruikt, is inderdaad het tegendeel van dat gevreesde niets.

Paul Claes' mythologische, psychologische en ook compositorische duiding van 'Daimoon Megas' is kortom sterk geënt op de gevatte en geconcentreerde aantekening die D'haen bij de derde druk van het gedicht opnam. De lexicografische verklaringen en voornamelijk de talrijke intertekstuele vermeldingen van derrideaanse *traces* (lectuurnotities, bibliografische verwijzingen, mythologische en andere literaire toelichtingen), zoals geregistreerd in D'haens bundels, zijn kortom veel méér dan 'gewone' opsommingen van referenties of 'neutrale' annotaties bij bepaalde tekstplaatsen. Ze werken méér dan alleen drempelverlagend. Ze zijn méér dan vertalingen en hebben méér dan referentiële waarde. D'haens geprononceerde intenties kunnen mijns inziens niet (alleen) worden begrepen als een gebruiksaanwijzing voor de onachtzame en onwetende lezer. De commentaren bieden een surplus voor een begrip van deze 'intellectualistische' poëzie (zoals Hugo Brems D'haens poëzie ooit typeerde). De beeldvorming van de gedichten, die wordt bepaald door of is gestuurd vanuit die vele bondige addenda is een niet te verwaarlozen aspect. De opname van aantekeningen zegt iets over de wijze waarop de dichter het eigen werk 'onder controle' tracht te houden. Er spreekt een geïmpliceerde auteursintentionaliteit uit, die in de gedichten zelf hoogstens gefictionaliseerd kan zijn. In poëzie spreekt een vertelinstantie (lyrisch subject), in de appendix met auteurscommentaar is het nadrukkelijk de schrijver die het woord voert. Het concept 'auteursintentie' vertaalt zich uiteraard niet anders dan in een retorische constructie. Als we 'intentionaliteit' van 'de auctor', zoals toegelicht door Gérard Genette in *Palimpsestes*, op die wijze invullen, dan kunnen we D'haens verzamelde aantekeningen als even zoveel bewust geconstrueerde en strategisch ingezette expressies van een manifeste auteursintentionaliteit lezen. De verdienste van Claes' analyse is weliswaar dat hij het gedicht 'open leest', door allerlei mogelijke referentiekaders bij de zingeving van de tekst te betrekken. Want het moet

gezegd, in zijn onderzoek naar daimoon-representaties in de literatuur betreft de classicus naast Plato ook Homeros, Socrates, voorstellingen van de daimoon-persona in extrafilosofische geschriften en in de moderne literatuur. Toch kan de dominante rol van de auteurscommentaren, en dus de dwingende manier waarop D'haen telkens weer periteksten voor haar poëziepublicaties doelbewust aanwendt niet worden onderschat. Naast de keuze voor meerduidige titels (meestal maar een weinig courant woord) wijs ik op de motto's en de aantekeningen, de opdrachten, typografische en boekvormelijke bijzonderheden (zoals in *Bérénice* uit 1998, een bundel met "vier-en-twintig neniën").

Van de vijf gedichten die deel uitmaken van de afdeling 'L'Esprit consume la Vie' (in *Onyx*, p.15-19) vertoont de drukgeschiedenis van 'Daimoon Megas' de meest markante verschuiving. In *Gedichten*, alsook in het officiële debuut *Gedichten 1946-1958*, omvat de reeks nog negen gedichten (met 'Akme', 'Klacht van den worm', 'De nacht' en 'Het offer'). De toevoeging van motto en toelichting is, zoals hiervoor aangegeven, geen te miskennen ingreep in een tekst. Claes wijst in zijn hermeneutische benadering van het gedicht op een narratieve structuur van de reeks, met 'Daimoon Megas' als de tekst waarin "deze raadselachtige Daimoon [...] zelf het woord neemt". Hij vermeldt in zijn structuuranalyse overigens maar vier gedichten. Van het verzamelde kwintet, in de derde bundeluitgave, kreeg het gedicht waaraan ik deze beschouwing wijd de meest uitvoerige annotatie. Er wordt op die manier ten minste gesuggereerd dat de machtige demon, waarover Diotima dus vertelt, gelijk staat met de (ingebodde) 'daimoon' die in het middengedeelte van het gedicht spreekt als "obsederende gedachten die het ik bekruipen" (P. Claes). D'haen tekende zelf al letterlijk op, helemaal aan het begin van de toelichting: "Mchtig demon". Claes neemt in zijn typering Diotima's monsterring van 'daimoon' als het demonische "tussen het goddelijke en het sterfelijke" helemaal over.

Het lijkt me evident dat een schrijver met dergelijke ‘verklarende’ intrusies tussen het gedicht en de lezer in gaat staan. Alleen al de intratekstuele explicitering bij de afdeling ‘L’Esprit consume la Vie’, met name de toelichting bij het derde gedicht ‘Psyche’ (“daimoon (Gr.) – Zie volgend gedicht”), is voor de lezer een opzichtige vingerwijzing dat voor deze auteur de gedichten in een betekenisvol reeksverband figureren. De verwijzing naar een annotatie bij een volgend gedicht in de reeks is in D’haens laatste geautoriseerde verzamelbundel *Miroirs. Gedichten vanaf 1946* (2002) trouwens weggelaten.

De invulling van de rubriek ‘Aantekeningen’, zoals vermeld in de inhoudsopgave van *Onyx*, is in deze casus veelzeggender dan het bibliografische begrip lijkt aan te geven. Deze dichter voorziet haar gedichten veelal van (summiere) aanvullende commentaren die meer dan encyclopedische weetjes (willen) zijn. D’haen is de commentaarstem die haar poëzie offscreen, maar duidelijk zichtbaar in de regieaanwijzing, begeleidt. In de voorstellingswijze, zoals in de formulering, maar ook in de selectie van datgene wat wel en wat niet wordt geannoteerd, is telkens de stem van D’haen prominent aanwezig. Het is wat mij betreft geen didactische, laat staan een belerende of een onbescheiden stem. De periteksten zijn functionele instrumenten in handen van de dichter, en de werking ervan kan zeker en vast op een semantisch niveau worden gesitueerd. D’haens poëzie is wel eens omschreven als “neoclassicistisch met maniëristische accenten”, en in de jaren tachtig als “postmodernistisch”. Dat is een kwestie van benadering en typering. Waar we als lezer echter niet omheen kunnen, is hoe Christine D’haen als ceremoniemeester haar eigen voorstellingen tot in de kleinste details heeft in scène gezet en alle mogelijkheden exploiteert om de (theatrale) voorstelling, haar eigen opvattingen zo getrouw mogelijk, naar eigen plan te laten verlopen. Met dit doel voor ogen wendt zij de “zone between text and off-text” optimaal aan. Dit is wat Gérard Genette in *Paratexts: Thresholds*

of *Interpretation* de ruimte tussen de tekst en het werk heeft genoemd.

Van D'haen is bekend dat zij zelden of nooit een interview gaf, dat gedichten volgens haar geen nood hebben aan buitenliteraire bemoeienis van een terzijde uitleggend auteur. Daar had zij geen behoefte aan. Een bepaalde (buitenliteraire) visie gaat immers schuil in haar werk zelf. Niet alleen de retoriek, de metrische taal of de zich toe-eigenende verwijzingen in de teksten, ook en vooral het gebruik dat ze maakt van de peritextuele ruimte laat een contemplatieve en controlerende *poeta faber* zien. Een dichter die in elk compartiment van het werk, en de perspectieven die het boek als artefact biedt, beredeneerd te werk gaat. Zo bevat *Onyx* ook een 'Alfabetisch register der beginregels', wat nogal ongebruikelijk is voor een (verzamel-)bundel die als auteurseditie wordt gepresenteerd. Ook de 'Aantekeningen' kunnen we, samenvattend, als onderdeel van een doelbewuste strategie van D'haen lezen. Ze kunnen worden gepercipieerd als (aanzetten tot) interpretaties die de schrijver zelf naar voren schuift, als indicaties van hoe zij zelf verkoos dat gedichten betekenis worden gegeven. Niet alleen notities die in haar autobiografische prozaboeken voorkomen, ook wat ze zelf in het scheppend poëtische oeuvre op metaniveau aanlevert, kan in een lezing van deze gedichten worden verdisconteerd. Omdat wat daar staat nooit op toeval kan berusten. Paul Claes heeft de nagelaten sporen van een auteursintentie op hun merites weten te beoordelen.

Deze bijdrage wordt gebundeld in Y. T'Sjoen,
Dingenzoeken in Taka-Tukaland.
Periteksten in de Nederlandstalige poëzie
 (Academia Press/Atlas, 2010)

Mark Van den Hoof

‘Je haar zit niet goed.’ ‘Ik weet dat.’

Over de humor in het proza van Christine D’haen

Eén keer heb ik Christine D’haen in levenden lijve niet ontmoet maar aan het woord gehoord en gezien. Op een Middag van de Poëzie in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel. Wanneer precies dat was, weet ik niet meer, maar het moet in het begin van de jaren tachtig zijn geweest, omstreeks de tijd dat bij Polak & Van Gennep de bundel *Onyx* was verschenen, zoals werd medegedeeld in het colofon “een uitgebreide keuze uit haar vorige publicaties, vermeerderd met latere, ongebundelde verzen”. Een fraai vormgegeven uitgave die meteen ook een soort erkenning leek in te houden van haar uitzonderlijke dichterschap. Ik was geïntrigeerd door de gedichten van Christine D’haen sedert ik – ik weet niet meer waar en hoe – een exemplaar had gekocht van de bundel *Ick sluit van daegh een ring*, een gezamenlijke uitgave van Nijgh & van Ditmar en de Brugse Sonnevill Press. Ik begreep er niet heel veel van maar was één en al bewondering voor de vakkundigheid, de eruditie, de hooggestemdheid en de muzikaliteit van die gedichten. Ze hadden op mij een aantrekkingskracht die vergelijkbaar was met de wijze waarop ik mij aangetrokken voelde tot de poëzie van Gerard Manley Hopkins – die ik overigens evenmin begreep. Hem had ik leren kennen via bijdragen over z’n poëzie en Duitse vertalingen ervan in de voortreffelijke, wekelijkse

bijlage over ‘kunsten en letteren’ van de *Neue Zürcher Zeitung*, die wij, dankzij het abonnement van een verlichte collega, uitgebreid konden lezen toen we, mijn vrouw en ik, een tijdlang leraars waren in Rwanda. Ik was bijzonder nieuwsgierig naar die bewuste Middag van de Poëzie met Christine D’haen en naar wat voor iemand ze zou blijken te zijn. Ze zou voorlezen uit haar werk, maar daaraan voorafgaand zou ze worden geïnterviewd door Clara Haesaert. Het bleek al gauw dat, ondanks de affiniteiten tussen de twee dames, het gesprek niet meteen, zoals dat nu heet, ‘een gezellige babbel’ zou worden. Christine D’haen was heel combattief en assertief, wars van alle zweverigheid die wel eens met ‘poëzie’ en het daarvan afgeleide adjectief ‘poëtisch’ wordt geassocieerd. De stelligheid waarmee ze op een heel rationele en no-nonsense wijze reageerde op de goedbedoelde maar soms toch wel naar dat fameuze ‘poëtische’ cliché neigende bedenkingen en vragen van de interviewer, was bevrijdend, relativerend en geestig. Er werd gelachen, en dat was niet zo gebruikelijk op de Middagen van de Poëzie. Maar tegelijk werd ook duidelijk dat de humor van de geïnterviewde helemaal niet was wat men als ‘goedmoedige humor’ zou omschrijven: haar reacties en commentaren hadden iets stekeligs, iets grimmigs, net niet wat je in het Frans ‘féroce’ zou kunnen noemen. Maar Clara Haesaert liet het zich welgevalen: ze wist overduidelijk met wie ze te maken had. De hooggestemdheid, de eruditie, de vakkundigheid en de muzikaliteit keerden terug toen werd voorgelezen uit het werk, maar de aanwezige poëziefhebbers en bewonderaars bleven toch wat beduusd achter. En sommigen misschien ook heel opgelucht. Het was nu min of meer duidelijk dat de rederijkerij, de ouderwetsigheden in woordgebruik en spelling, de verklarende aantekeningen ook iets te maken konden hebben met pastiche of parodie, maar dan op een heel ongewone wijze: het leek tegelijk allemaal heel gemeend en een beetje niet gemeend. Was het in dat gesprek of in een ander interview dat Christine

D'haen vertelde dat ze die aantekeningen bij haar gedichten vooral voor zichzelf toevoegde, omdat ze anders zou vergeten wat ze precies had bedoeld. En in een gesprek met haar zoon in 1992 in het blad *Kunst & Cultuur*, ter gelegenheid van het feit dat ze de Prijs der Nederlandse Letteren krijgt, ontwijkt ze moeiteloos de vraag of ze eigenlijk (nog) wel weet wat een 'antifoon' is, een woord dat ze gebruikt in het door de zoon niet bijzonder gewaardeerde gedicht 'Mijn zoon neemt afscheid van zijn kindertijd', bij zijn vertrek naar de abdijschool.

Die Christine D'haen, de contradictorische, de ongrijpbare – meent ze 't, meent ze 't niet? – die leerden we, althans ik, beter kennen in het in 1989 verschenen *Zwarte Sneeuw*. Een boek waarvan niet meteen duidelijk was wat voor een boek het was of wou zijn. Het was een prozaboek, wat van de dichteres niet meteen werd verwacht. En wat voor proza! In vergelijking met de in haar poëzie tentoongespreide weelde was dit heel afgemeten, karig, elliptisch...

Een soort dagboek leek het, maar bij nader inzien was het toch wel wat anders dan een dagboek. Een achteraf bedacht dagboek misschien. Maar misschien ook weer niet, of toch niet helemaal: in de notities die in het hoofdstukje 'Spiegel' zijn verzameld wordt tot in 1943 de oude spelling gebruikt. Maar misschien betekent dat niet dat de notities inderdaad ook dateren uit de aangegeven periode 1938-1943. In een 'bibliografische aantekening' achteraan in *Onyx* staat immers te lezen dat 'de auteur gelooft dat spelling drager van betekenis kan zijn'. Zodoende ... Intussen is duidelijk geworden dat *Zwarte Sneeuw* deel uitmaakt, het eerste deel was/is van een autobiografie in fragmenten, een genre dat Christine D'haen eerder had geïntroduceerd met haar Gezellebiografie *De wonde in 't hert*. Het idee was dat de lezer alle beschikbare informatie verzameld en aangereikt krijgt om z'n eigen Gezellebiografie te bedenken. Een werkwijze die min of meer vergelijkbaar is

met wat Hélène Nolthenius heeft gedaan met haar Franciscus-biografie *Een man uit het dal van Spoleto* – beide boeken verschenen overigens omstreeks dezelfde tijd. Aan de hand van *Zwarte Sneeuw* en enkele boeken die erop volgden zou de lezer in staat worden gesteld op eigen verantwoordelijkheid de biografie of een biografie van de dichteres Christine D’haen te ontwerpen. Behalve dat in *Zwarte Sneeuw* een nieuw literair genre werd beoefend – al werd daar voor zover ik mij herinner niet meteen op gewezen – is het boek ook een stilistisch curiosum. Ik heb er m’n titel aan ontleend: ‘Je haar zit niet goed.’ ‘Ik weet dat.’ En volgens de ondertitel zou ik het hebben over de humor in het werk en meer bepaald in het proza van Christine D’haen, en bij nader inzien en nog meer bepaald in *Zwarte Sneeuw*, het eerste autobiografische prozaboek van Christine D’haen. (Al denk ik, tussen haakjes, dat iemand die dergelijke gedichten maakt – een soort imaginaire pastiches, of parodieën in de oorspronkelijke betekenis van dat woord, als dat al zou bestaan, zo’n ‘oorspronkelijke’ betekenis – al denk ik dus dat iemand die zo’n perfectie bereikt in zo’n genre daar geamuseerd om moet geglimlacht hebben: “kijk wat ik nu weer maakt heb! een echt gedicht...”. De poëzie van Christine D’haen heeft m.i. een ironische dimensie die bijvoorbeeld, en dit tussen dubbele haakjes, een lezer als Komrij moet zijn ontgaan, wat kon leiden tot zoiets als het misverstand omtrent het gedicht ‘Daimoon Megas’...)

Maar laat ik, om het weer over die humor te hebben, de notitie waaruit ik m’n titel plukte even in haar geheel citeren: ‘Mijn enige conversatie met Hugo Claus. Hij: ‘Je haar zit niet goed.’ Ik: ‘Ik weet dat.’ Dat is een heel verhaal. Claus, om het even op z’n Suskes en Wiskes te zeggen – Willy Vandersteen was tenslotte een veelgelezen auteur – Claus, de ‘charmante sjamfoeter’, die eigenlijk de dame in het gezelschap eventjes wil ‘destabiliseren’ met een althans z.i. verrassende en op het eerste gezicht allesbehalve charmante opmerking, in de hoop

evenwel dat z'n onverwachte openingszet het ijs zal breken en tot een aangename gedachtenwisseling zal leiden. Maar het slachtoffer van Claus' omgekeerde charme-offensief is hem te slim af. 'Ik weet dat.' En inderdaad: ze weet dat. In een notitie over het jaar 1945 lezen we: "Denise Geerts kwam ik tegen, juist. 't Eerste wat ze zei, temidden al mijn bittere overpeinzingen: (vol bewondering) "Uw haar is mooi, o uw haar is mooi." En ik heb voor de spiegel gekeken, en ik kan niet begrijpen wat voor moois ze aan mijn haar zien." Maar er valt in de notitie over die enige conversatie met Hugo Claus – ik kan me overigens moeilijk voorstellen dat dit echt haar enige conversatie met Claus zou zijn geweest – er valt in die notitie m.i. ook enige spanning waar te nemen, het soort spanning dat ik lees in een andere notitie, zonder nadere datering en in Gent gesitueerd: "Ik dans met een Amerikaans soldaat, krampachtig zoals altijd. Hij: 'Relax, Chrissie, relax.'" Bij dit soort verbanden en verwijzingen en vooral deze manier van formuleren, kan ik niet anders dan glimlachen en soms luidop lachen.

Arme Clara Hasaert. Ze maakte weinig kans.

De notities van Christine D'haen in *Zwarte Sneeuw* doen mij telkens weer denken aan de het karige oeuvre van de Franse auteur Félix Fénéon, geboren in 1861 en gestorven in 1944. De anarchist Fénéon redigeerde de eerste uitgave van *Les Illuminations* van Rimbaud en zorgde voor de eerste uitgave van Lautréamont z'n *Chants de Maldoror*. Hij was één van de getrouwen op de dinsdagen van Mallarmé in het appartement in de Rue de Rome. In 1924 zou hij de eerste Franse Joycevertaling bezorgen. Van 1893 tot 1903 deed hij de eindredactie van de *Revue Blanche* waarin hij o.m. werk opnam van Proust, Apollinaire, Jarry en Jules Renard, en waarin André Gide de proza-kroniek verzorgde. In 1906 kwam hij in dienst bij de krant *Le Matin* waar hij belast werd met de eindredactie van pagina

drie, de bladzijde met de zogeheten ‘faits divers’. In de loop van dat jaar droeg hij zelf aan zijn pagina duizend tweehonderd twintig ‘faits divers’ bij. Dat werd z’n hele oeuvre. Ze kwamen in de geschiedenis van de Franse literatuur terecht als de ‘nouvelles en trois lignes’, wat zowel ‘berichtjes in drie regels’ kan betekenen als ‘novellen’, kortverhalen in drie regels. De Amerikaanse/Franstalig Belgische auteur Luc Sante heeft zo’n duizend van die ‘nouvelles’ in het Engels vertaald. In een inleidend essay bij die vertaling heeft hij het over Fénéon z’n ‘exquisite timing’, z’n ‘pinpoint precision of language’, z’n ‘exceedingly dry humour’, z’n ‘calculated effrontery’, z’n ‘tenderness and cruelty’, en z’n ‘contained outrage’ – Fénéon is volgens Sante ‘the hidden master of the human comedy’. Een karakterisering die me zondermeer toepasselijk lijkt op het proza van Christine D’haen. Ter verduidelijking een paar voorbeelden uit de ‘nouvelles’ van Fénéon: “Eug. Périchot, de Pailles, près Saint-Maxent, avait chez lui Mme Lemartrier. Eug. Dupuis vint l’y chercher. Eux le tuèrent. L’amour.”

Of dit: “Jugeant sa fille (19 ans) trop peu austère, l’horloger stéphanois Jallat l’a tuée. Il est vrai qu’il lui reste onze autres enfants.”

En nog één: “C’est au cochonnet que l’apoplexie a terrassé M. André, 75 ans, de Levallois. Sa boule roulait encore qu’il n’était déjà plus.”

Met dien verstande dat haar notities hoogst persoonlijke ‘faits divers’ zijn, is Christine D’haen m.i. de virtueuze vervaardigster van een equivalent van de ‘nouvelle en trois lignes’ in de Nederlandse literatuur. Met de daarbij horende exacte timing, de trefzekere precisie, en een hoogst apart gevoel voor een bepaald soort laconieke, wat grimmige, soms bijna zwarte humor. “Zij zag er zo jong uit dat ik mij versprak: Juffrouw in plaats van Mevrouw. Die jeugd – ook psychisch – kostte haar het leven. Ze werd verkracht en vermoord.” “Tekening van Al-

bert Servaes: Onze Lieve Heer had op zijn kruisweg wat humor om zijn mond.” “De leraar Frans vertelt dat hij en zijn vrienden zoveel woordenboeken op hun stijve penissen legden als ze konden tillen. (Later koopt hij de krant en werpt zich onder de trein.)” Een notitie uit 1942: “Immer doe ik ontdekkingen op de tanden! W.’s Tanden: scherpe, gelijkgerijde, onverbiddelijke in een zeer fijne madonnamond. Zoo een mensch is fanatiek, gaat tot het uiterste, rücksichtlos, met een haast krankzinnige prooizekerheid, en bijt, scherp, hard, fijn, dwarsdóór.” En dan tussen vierkante haakjes: [veertig jaar later: het is een dikke, luie, goedzakkige ambtenaar.]

Uit de tijd in Amsterdam: “Ik kleef op mijn koffer een papier, waarop staat: ROMMEL. Maar de Nederlandse Spoorwegen willen dat niet versturen. Ze zeggen dat zij geen rommel transporteren, wel HUISRAAD. Al was nadien evengoed alles gebroken.” Over de familie: “Mijn grootoom schreef aan de chef van de brandweer het in de familie veel geciteerde briefje: Mijnheer, ik pomp niet meer. Jules Standaert.” Over de volksmens: “Een zwarte kleine volkswrouw heeft mij gezien in een tv-uitzending over Guido Gezelle. Ik zeg dat het programma niet erg goed was. Zij: ‘Me kieke miender toch’ (we kijken wij toch).” Over Vlaamse schrijvers en cultuurdragers: “Herman Teirlinck vraagt mij te komen voor de eerste Arkprijs van het Vrije Woord. Hij weet dat ik nergens kom, maar die ene keer moet ik. Hij heeft een zo magische charme dat ik het beloof. Met al mijn geld koop ik mij een grijs mantelpak en een écru zijden blouse. Ze zien mij verbaasd komen, de burgers. Ze verwachten een mooi wuft meisje en zien een stijfdeftig, dor schoolfrikje. En die erotische gedichten dan?” “Westerlinck zei over Marnix Gijsen dat hij een onman was.” “Albert Westerlinck, literatuurprofessor, komt ’s avonds dronken de lounge binnen waar alle congresgangers zitten en vraagt: ‘Edde gij de Ästhetik van Hegel gelezen?’ Neen, geen van hen heeft die gelezen, ze bekennen het hem eerlijk.” “Op die poëzienacht las de zo mooie

Judith Herzberg voor alsof ze achter haar keukentafel stond, en dat was het aangrijpendste dat je in zo'n nacht kon doen. Het werd ook ten volle gewaardeerd." En tenslotte nog over het culturele erfgoed in de provinciestad: "Bij Van In in Lier vraag ik of ze niet een boek van Felix Timmermans of Tony Bergmann hebben in een fraai uitgaafje. De juffrouw vraagt: 'Een boek?... Om te lezen? ...'"

Zoals de duizend 'nouvelles' van Fénéon een objectief beeld schetsen van dat ene jaar 1906, zo was en is *Zwarte Sneeuw* van Christine D'haen een tegelijk onthutsende en vaak lachwekkende subjectieve, autobiografische beschrijving van een tijd, niet eens zo lang geleden, hier in Vlaanderen, die geheel anders was. In de 'comédie humaine' die erin wordt opgevoerd is bijvoorbeeld de seksualiteit dikwijls nog een zaak van kerkelijke voor- schrijvers en min of meer radeloze gelovigen, iets tussen onder- pastoors en biechtelingen, meer dan tussen geliefden en echte- lieden. De literatoren zijn er nog gerespecteerde zonderlingen met een, in de oorspronkelijke zin van het woord, profetische allure: ze voeren het woord, het hoge woord, het raadselach- tige woord, het belachelijke woord ook, en een enkele keer het bevrijdende woord. In de notities die Christine D'haen in *Zwar- te Sneeuw* heeft verzameld, wordt zonder omwegen, heel effi- ciënt en zonder enig vergoelijkend commentaar het benauwen- de klimaat geschetst waarin onze ouders of grootouders en soms ook nog hun kinderen in de eerste helft van de twintig- ste eeuw leefden, liefhadden, kinderen kregen, en er al dan niet in slaagden zich te emanciperen. *Zwarte Sneeuw* is tegelijk een autobiografie in fragmenten en een tijdsdocument dat door z'n stilistische trefzekerheid en z'n openhartigheid uniek is in de Vlaamse literatuur. Ik heb het herlezen met dezelfde bewon- dering en verwondering, als die waarmee ik het twintig jaar geleden voor het eerst heb gelezen, ervoor zorgend dat ik niet te snel las, om het plezier te laten duren. En ik zie dat in *Uitge-*

spaard Zelfportret, het verzamelde proza, aan de citaten van Rabelais en James Joyce vooraan in het boek een derde citaat is toegevoegd: “Freud zegt (in *Der Witz*) dat de anekdote ‘ein spielendes Urteil’ bevat.”

De enige keer dat ik haar in levenden lijve hoorde en zag: “En de seksualiteit, Christine, in zo’n cyclus als ‘Moerae’? – Maar Clara, gij denkt aan niets anders!”

Geert Buelens

Mon Detrez

Het nieuwe Arkadië

Welkomstwoord

Dames en Heren,

Vanavond wordt de Arkprijs van het Vrije Woord voor de zestigste keer uitgereikt en het is wellicht ook de zestigste keer dat de voorzitter van het Arkcomité – voor mij is het de twaalfde of de dertiende keer – aan het publiek uitlegt wat de Arkprijs eigenlijk is en waarom hij wordt uitgereikt. Dit is geen kwestie van gebrek aan inspiratie: elk jaar opnieuw wordt de uitreiking bijgewoond door een harde kern van vrienden van de Ark, maar ook door een menigte mensen, die niet zozeer om de Ark naar hier gekomen zijn als wel om de laureaat. Vooral voor hen dus legt de voorzitter uit wat de Arkprijs precies voorstelt. Uitgedrukt in euro's helemaal niets, maar in termen van onsterfelijkheid heel veel: de naam van de laureaat wordt onuitwisbaar in het de eeuwen trotserende metaal van de sokkel van de Ark gegrift en kan tot het einde der tijden worden afgelezen in het Letterenhuis in Antwerpen, waar de Ark bewaard wordt.

Aanvankelijk, zestig jaar geleden, was de Arkprijs een vrijzinnige literaire prijs, in het leven geroepen uit kwaadheid over de weigering van de provincie Antwerpen om, op instigatie

van een pastoor, een literaire prijs toe te kennen aan Marnix Gijsen. In essentie gaat het daar vandaag nog steeds om: de Arkprijs is nog steeds een blijk van waardering voor wie het vrije woord hanteert voor een doel dat het Arkcomité beschouwt als een edel doel. Maar het kon niet anders of een prijs, die zo direct inspeelt op hoe het er in de samenleving aan toe gaat, is in de loop der jaren met de samenleving mee veranderd. Een pastoor die zich druk maakt over een onzedelijk boek roept vandaag veeleer meewarigheid en misschien zelfs wel nostalgie op dan verontwaardiging. Vandaag worden de uitlatingen van de aartsbisschop zelf over euthanasie (naar aanleiding van de dood van Hugo Claus) onbelemmerd in de media over de hekel gehaald. Het gaat, zo op het eerste gezicht, goed met het vrije woord in onze samenleving.

Maar gaat het ook op het tweede gezicht nog wel zo goed met het vrije woord? Sommigen vrezen dat de Westerse vrije meningsuiting straks door de *shari'a* wordt aan banden gelegd. Het is begrijpelijk dat voor wie deze mening is toegedaan, alle andere bedreigingen in het niet verzinken. Maar niet iedereen is deze mening toegedaan; het debat dat daarover bezig is heeft ook het Arkcomité niet onberoerd gelaten. Het is de gewoonte dat de voorzitter in zijn welkomstwoord ook enkele woorden zegt over degenen die de Arkprijs net niet gekregen hebben. Dit is een blijk van waardering, die geen afbreuk doet aan de verdiensten van de laureaat, maar waarmee eer wordt bewezen wordt aan andere mensen die zich voor het vrije woord verdienstelijk hebben gemaakt en waarmee ook aangegeven wordt dat het Arkcomité oog heeft voor de vele verschillende manieren waarop het vrije woord kan bedreigd en verdedigd worden. Welnu, dit jaar wil het Arkcomité deze hulde brengen aan mevrouw Karin Heremans, directrice van het Atheneum in Antwerpen, die het dragen van religieuze symbolen binnen de muren van het schoolgebouw verboden heeft. Ten aanzien

van de 'hoofddoeken' (want daarom ging het uiteindelijk) bestaan binnen het Arkcomité wellicht dezelfde uiteenlopende meningen als binnen de samenleving zelf. Het comité, dat destijds gesticht werd om de dwingelandij van één religieuze overtuiging aan te klagen, is niet geneigd nu de dwingelandij van een andere religieuze overtuiging te aanvaarden. Tijdens de vergadering bleken de meeste leden van het comité nog steeds voorstander van een samenleving, waarbinnen culturele diversiteit mogelijk moet zijn. Dat is, zo blijkt uit de interviews die ze destijds gegeven heeft, ook de overtuiging van mevrouw Heremans. Maar zulke samenleving moet wanneer het nodig is kunnen en mogen verdedigd worden tegen elke vorm van extremisme, of het nu gaat om extreem-rechts of om extreme islam. Het Arkcomité beschouwt het optreden van mevrouw Heremans dan ook als een eerlijke en moedige bijdrage tot het behoud van een pluralistische en multiculturele samenleving.

Ik ben begonnen met de mededeling dat de Arkprijs vanavond voor de zestigste keer wordt uitgereikt. Eigenlijk vieren we dus een jubileum. Tien jaar geleden hebben we naar aanleiding van het vijftigjarige bestaan van de Ark een boek uitgegeven, *Een onberaamd verbond*, een bundel bijdragen over de geschiedenis van de Arkprijs en over de toen vijftig laureaten. Het leek ons te vroeg om nu, tien jaar later, een nieuw boek uit te brengen. Maar in onze brochure, die dit jaar wat lijviger is dan anders, blikken we toch even terug op het verleden en staan we onder meer stil bij de leden van het Arkcomité en de laureaten van de Arkprijs, die in de loop van de voorbije jaren zijn overleden. Ik wil hier, naar aanleiding van het jubileum, enkel nog uitdrukkelijk twee mensen noemen, die gelukkig nog onder de levenden vertoeven, en naar wie onze bijzondere dank uitgaat: Philippe Lemahieu, die sinds vele jaren onze gulle sponsor is en dank zij wie we sinds vele jaren in staat zijn de uitreiking van de Arkprijs een bijzondere luister bij de zetten, en

Adriaan Raemdonck, dank zij wiens gastvrijheid de vergaderingen van het Arkcomité en de uitreiking zelf kunnen plaats vinden in de ruimten van Galerie *De Zwarte Panter*.

En dan is nu het ogenblik gekomen om over te gaan tot de uitreiking van de 60ste Arkprijs van het Vrije Woord aan Geert Buelens. De jury huldigt Buelens als dichter, essayist, academicus en onafhankelijk denker, die het maatschappelijke debat over de verantwoordelijkheid van de media breed heeft opengetrokken. Door zich consequent kritisch uit te laten over de kwalijke ontwikkelingen binnen die media, heeft hij de cultureel-politieke wereld uitgedaagd tot permanente zelfkritiek.

Uit het juryverslag

Buelens verstaat de kunst om met grondige kennis van zaken heldere standpunten te formuleren. Op die manier daagt hij de cultureel-politieke wereld uit tot permanente zelfkritiek.

Tot zijn belangrijkste werk behoren de studie *Van Ostaijen tot heden* (2001), zijn dichtbundel *Verzekert U* (2005), *Oneigenlijk gebruik* (2008), een handleiding tot de poëzie, en vooral *Europa Europa!* (2008), over de impact van de Grote Oorlog op de Europese poëzie

Geert Buelens is 39, studeerde aan de universiteiten van Antwerpen en Brussel, en schrijft geregeld columns in de Vlaamse en Nederlandse kwaliteitskranten. Bovendien heeft hij zich herhaaldelijk ingezet voor het culturele aanbod in de Lage Landen.

David van Reybrouck

De moed om mild te zijn

Laudatio

Dames en heren,

Vlaanderen lag er als vanouds vredig bij. Naast de kerktoren zag je in de kale boom eksters zitten die nu en dan krasten, naar de sneeuw, naar de stilte, naar de bejaarde dames die met plastic kapjes schuifelden van nergens naar nergens. In de nieuwerwetse tavernes flakkerde het haardvuur op een plasma-scherm. De menu-kaart had het over 'groentjes', 'spekjes' en 'slaatjes' op 'bedjes' van 't een of 't ander. Over 'timbaaltjes' en 'varkenswangetjes'. Land van verkleinwoorden dat aan obesitas lijdt. Zelfzeker land. Ons maken ze niets meer wijs. Groente en fruit hebben we inmiddels onder controle. Eten stapelen wij op in het midden van ons bord. Het gaat goed met ons. De wereld ligt aan onze voeten. Wij zijn van de wereld. Wij hebben kindermenu's en noemen die 'for the kids'. Wij hebben borrelhapjes en noemen die 'fingerfood'. We hebben tandpasta en noemen die 'white power'. Wij zijn goe bezig. Het is peis en vree in het land van goede wil, want willen willen we altijd.

Ook kerstmis 2009 kondigde zich aan als een knusse tijd. Op de websites van de kwaliteitskranten warrelden de liefelijke sneeuwvlokken die berichtten over heiligen die het uit hadden gemaakt met andere heiligen, over engelen met lek-

kende siliconenborsten, over lammeren die in blijde verwachting waren, over tips om onbespied op het werk den os en den ezel uit te hangen en over de vraag die wij ons al een heel leven stelden: hoeveel verdient een schaapherder?

En die gezellige warmte werd bruusk verstoord door een houwdegen. Geert Buelens bekeek het Bruegheliaanse tafereel en besloot dat het zo niet verder kon. Roet in het designeten, knuppel in het kiekenkot, steen in de puitenpoel: hij maakte van zijn oren en dat kan hij heel goed. Niet in een hoekje van het tableau, niet als een verre ekster, niet als een dolle dwaas op het ijs, maar daar, midden op het plein voor de herberg. Vier dagen en nachten lang hield hij de standaard hoog. Luisteren zouden ze, luisteren deden ze. Het ging niet goed met de bellemannen van dit land, vertelde hij met rustige doch ferme stem. Zij brachten niet langer nieuws, maar zever. Zij wilden het volk niet opvoeden, maar behagen. Zij dachten terwijl ze spraken te veel aan de pullen met bier die ze na afloop zouden krijgen. Zij lulden maar wat, verkochten achterklap als groot nieuws, en brachten groot nieuws pas achteraf. Of half. Of niet. Als het bier maar vloeiende.

Het volk luisterde, knikte, gromde. Verdomd ja, wat die Buelens zei was waar. Wij willen geen zotskappen, maar bodes die ons serieus namen. Zelfs de bellemannen deden of ze luisterden, met half-toegeknepen ogen volgden ze zijn betoog. Na afloop stemden ze in. Ze zouden er iets aan doen, ze hadden de boodschap begrepen. Beschaamd muisten ze er vanonder, blij dat ze er zonder kleerscheuren waren van afgekomen. Een maandje later konden ze weer verdergaan als vanouds.

Dames en heren, na jaren gemor in de marge (op verdienstelijke maar onzichtbare websites, in nukkige kringen van misnoegden) sleurde Geert Buelens' vierdelige Kerstessay in *De Standaard* mediakritiek naar het centrum van het publieke debat in Vlaanderen. Nick Davies en Joris Luyendijk hadden

in andere landen op soortgelijke wijze aan de boom geschud, Luc Huyse en Frank Thevissen droegen kloeke analyses aan, maar in weerwil van dit alles verlegden in Vlaanderen de media dag na dag de grens met een centimeter of twee. Haast onopgemerkt verschoof de kwaliteitsjournalistiek naar een horizon van algehele verdwazing en onverantwoordelijkheid. Buelens' lawijt heeft het tij vooralsnog niet kunnen keren, maar hij heeft wel op het tij gewezen en meer volk dan vroeger er-naar doen kijken.

Was dit een eenmalig *lucky shot* van iemand die zich verder met poëzie, literatuurwetenschap en Utrechtse studenten en promovendi bezighoudt? Was dit gewoon de juiste tekst op het juiste moment op de juiste plaats? In wat nu volgt, wil ik trachten aan te tonen dat Geert Buelens' publieke spreken wortelt in zijn andere activiteiten, dat de dichter, de onderzoeker en de columnist niet van elkaar te scheiden zijn, hoewel ge mij evenmin zult horen zeggen dat ze volledig met elkaar overlappen. Dat hoeft ook niet. Buelens omschreef zelf ooit het subject als "de verenigde vezelfabriek *en marche*": dat is een goeie. Het gaat om strengen die met elkaar vervlochten zijn, ook bij hem. Er is een stuk dichter dat geen columnist is, er is een stuk opiniemaker dat zich blijvend onderscheidt van de onderzoeker. Maar vanop een afstand – voor zover ik die nog kan hebben als dichte vriend van de laureaat – zie ik toch dat het mogelijk is om, zoals hij over Van Ostaijen schreef, "veel splinters aan te dragen en zo een gefragmenteerd maar toch zo volledig mogelijk beeld te schetsen".

Geert Buelens heeft in een kleine tien jaar tijd een monumentale studie over de invloed van Paul Van Ostaijen op de Vlaamse poëzie geschreven, naast een monumentale studie over de invloed van de Eerste Wereldoorlog op de Europese poëzie, naast een vuistdikke bloemlezing Europese poëzie uit diezelfde wereldoorlog, naast een bundel belangwekkende essays over poë-

zie, naast twee eigen poëziebundels, naast door hem meesamengestelde bundels over literatuur en Vlaamse Beweging, censuur en vrije meningsuiting, België en federalisme, geschiedenis en topografie. Ik zeg dit niet om zijn ouders te doen glimmen van trots of om Nederlandse academische overheden tevreden te doen knikken, maar om aan te geven hoe het politieke en poëtische altijd bij hem verweven zijn.

Het begon altijd met zijn allereerste dichtbundel. Die opende met een motto van de Amerikaanse auteur Don DeLillo. “Het lijkt erop alsof gevaar aan publieke stemmen de verantwoordelijkheid van een ritme toekent, alsof er in metrische eenheden een coherentie steekt die we kunnen gebruiken om wat voor zinloze en drieste gebeurtenis die ons weldra belaagt mee af te wegen.” In tijden van politieke verwarring mogen schrijvers, in het bijzonder dichters, om wat voor rare reden ook kennelijk orakelen. Uit DeLillo’s zinnetje sprak enige argwaan voor het gezag dat daarmee aan de dichter wordt toegekend. Alsof diens metrische eenheden ook maar enigszins vermogen de chaos van de wanhoop te ordenen. En wat doet Buelens nadat hij zijn debuut op deze wijze opent? Precies dat wat bij DeLillo zo moeilijk lag: een strak metrisch vers aanheffen, een jammerklacht, waarin hij het wankele feest van de rede en de moderniteit tot thema verheft. Toch maar weer, toch maar proberen, dat dichten over deze wereld, niet om alsnog te proberen het wijze orakel uit te hangen, nog minder om een moreel engagement te bepleiten, maar omdat literatuur die zich niet met deze wereld inlaat per definitie stilvalt. Nergens zei hij dat krachtiger dan in zijn essaybundel *Oneigenlijk gebruik*. Daar verlangde hij naar “poëzie die geen angst heeft voor haar eigen tijd”, die “geen zelfcensuur toepast, geen verraad pleegt aan het leven, maar in alle betekenissen van de woorden van de wereld gevallen is.” Zoals kruimels van een bakkerstafel.

Geert zoekt hiermee naar een nieuwe plek binnen de Nederlandstalige poëzie; je ziet hem in zulke passages worstelen met

de postmoderne lyriek waaraan hij schatplichtig is, maar niet levenslang schatplichtig wil blijven. Geert wil verder, op naar nieuwe horizonten, maar hij beseft eveneens dat de weg terug heilloos is. Na de radicale en noodzakelijke deconstructie van het poëtische spreken kan je niet terug overgaan tot de orde van de dag, alsof er niets is gebeurd. Je kan niet opnieuw belijdenislyriek, geëngageerde poëzie of schaamteloze romantiek beoefenen als je eenmaal bewust bent van de gevaren van kitsch en ideologische verblinding. Na een aardschok is er geen *business as usual* meer. Op de puinhopen van de poëzie lijkt er minder en minder mogelijk, maar Geerts dichten en denken over dichten zijn verwoede, soms bijna wanhopige zoektochten naar nieuw humus. Daarbij is hij streng, zeer streng, want de ruimte van een nieuw en waarachtig spreken is klein.

Dat verlangen naar nieuwe mogelijkheden, ja zelfs naar een nieuwe synthese bespeur ik ook elders. Zoals hij in zijn gedichten voorbij het postmodernisme wil geraken, zo probeert hij in zijn academisch werk voorbij de *cultural studies* te geraken en in zijn columns voorbij een gemakzuchtig cultuurrelativisme of een uitgemolken politieke correctheid. Poëzie is méér dan een deconstructie van de taal. Literatuurwetenschap is méér dan een sociologische blik op het literaire veld. Opiniëring is meer dan het belijden van een kosmopolitisch levensideaal. Maar het is ook meer dan het uitschreeuwen van het recht op vrije meningsuiting. Het vrije woord is bij Geert Buelens niet het recht op schofferen, maar de plicht tot luisteren, tot empathie, tot argumentatie, tot redelijkheid en tot menselijkheid. Het vrije woord is bij hem een vorm van verantwoordelijkheid, van verantwoord omgaan met het wapen van de taal.

Geert Buelens behoort tot een nieuwe generatie opinie-makers in Vlaanderen waartoe ik ook mensen als Tom Naegels en Jan Goossens reken. Je zou hen kunnen omschrijven als 'kritische pragmatisten': zij zijn noch de ideologisch aange-

dreven wereldverbeteraars van weleer, noch de zwijgzame, hyperzelfkritische postmodernen die erop volgden, maar een synthese van beiden. Zij pogen te spreken, trouw aan de eigen idealen, maar empathisch voor afwijkende perspectieven. Ze doen niet aan stellingenoorlogen die doorgaans meer polarisering genereren dan ze beschrijven. Zij zijn kritisch in de zin dat ze de machinaties van de macht (in de media, in de politiek, in de cultuur) genadeloos willen ontmaskeren, maar pragmatisch in de zin dat ze geloven dat de utopie nog niet voor morgen is. Ze geloven in *piecemeal social engineering* en ze zouden zichzelf popperianen noemen mochten de Vlaamse liberalen die term enkele jaren geleden niet gekaapt hebben. Geert schreef het in begin april nog heel duidelijk in *De Standaard*. In navolging van de grote, maar doodzieke historicus en sociaal-democraat Tony Judt vatte hij het simpel samen: “Bij elke politieke of mediatieke hype zouden we expliciet deze vragen moeten stellen: wie wordt hier beter van? Verstevigt of verzwakt dit het sociale weefsel? Bevordert dit het vertrouwen of het wantrouwen tussen de mensen? Wordt onze samenleving hier rechtvaardiger en minder ongelijk van?”

Jan Goossens pleitte datzelfde weekend in de krant *De Morgen* voor “het radicale compromis”; een poging om voorbij haantjesgedrag, hysterie en polarisering op serene wijze naar reële vormen van onrecht te kijken. Het kritisch pragmatisme van deze generatie weet zich natuurlijk zeer gevoed door Barack Obama, de figuur wiens opmars Geert Buelens zowat live documenteerde in een blog op de site van *De Morgen* toen hij een research fellow in Washington was. Obama’s toespraak in Kaïro zindert na in de pogingen van kritisch pragmatisten tot redelijke dialoog, ook met andersdenkenden. Hun discours is niet tot de tanden gewapend, maar daardoor evenmin machteloos. Zij beseffen dat er tussen het agressieve schreeuwen en het passieve zwijgen een middenweg ligt: die van het assertieve praten, een praten dat zich allerminst schaamt om de eigen posi-

tie en verworvenheden, maar altijd ook de legitimiteit van andersmans perspectief erkent, ongeacht of die ander de Waal, de moslim of de Kongolees is. Een praten dat ook bereid is om te luisteren.

Het lijkt erop alsof Geert Buelens hoe langer hoe meer het vrije woord vrank en vrijmoedig zal bezigen. Hij reageert niet langer op Don DeLillo's argwaan met gedichten die zwoegend een kleine ruimte voor het zinvolle spreken menen gevonden te hebben, maar inmiddels ook met steeds stelligere essays en opiniestukken op steeds grotere fora, omdat de hysterie van het heden, de macht van het geld, de verharding van het spreken en de waanzin van het geweld hem wel dwingen tot interventie. Dat is zijn antwoord op de *new age of responsibility*, want vraag niet wat democratie en rechtvaardigheid voor jou betekenen, maar wat jij voor democratie en rechtvaardigheid kunt betekenen.

Beste Geert, voor de manier waarop je de politieke dimensie van de poëzie ontleedt verdien je alle erkenning, maar voor de manier waarop je het politieke debat oproept tot meer poëzie verdien je de Arkprijs. In deze nodeloos woeste tijden is jouw zachte, maar vastberaden stem meer dan ooit nodig. En daar bekronen we je niet alleen voor, maar danken we je ook voor.

Zeet van harte!

Geert Buelens

Wie wordt hier beter van?

Dankwoord

Geachte dames en heren,

U had dat vast niet verwacht van een post-postmoderne dichter en hoogleraar, maar eigenlijk is het heel eenvoudig. Westerse democratieën verkeren alom in een diepe crisis. Burgers verliezen het vertrouwen in politiek, gerecht, media en de toekomst. De sociaal-democratie noch het liberalisme heeft een antwoord klaar en dat hadden ze evenmin toen de kredietcrisis van 2008 daar acuut om vroeg. En toch is het dus simpel.

Zo begrijp ik alvast Tony Judts *Ill Fares the Land* en ik deel zijn analyse graag met u. Er is één criterium, één basisregel zo banaal dat onze leiders in politiek, economie, media en onderwijs hem al te vaak ongestraft hebben kunnen vergeten. Dat criterium is: wordt de maatschappij beter van wat we doen?

Aan de ene kant is dat natuurlijk allerminst eenvoudig. De vrijheid van de ene, impliceert helaas maar al te vaak de onvrijheid van de andere. Maar op een fundamenteeler niveau doet zij dat niet. Wanneer, niet alleen in ultrakapitalistische bolwerken als Groot-Brittannië en de vs, maar ook in ons land de kloof tussen rijk en arm systematisch toeneemt, dan is dat omdat er maatregelen zijn genomen en vrijheden toegestaan die niet de samenleving als geheel ten goede zijn gekomen maar slechts enkelingen.

Wanneer, ook in de Benelux, zowel het minimumloon als de laagste uitkeringen onder druk staan, betekent dit een ontoelaatbare vermindering van vrijheid voor een al te groot deel van de bevolking. Enkel wie daarvoor de financiële marge heeft, kan het zich immers veroorloven gezond te eten en milieubewust te leven en te reizen. En meer aansluitend bij het thema dat ons hier vanavond bij elkaar brengt: deze situatie bepaalt en beperkt ook het spreken van sociaal-economisch zwakkere burgers. Om gehoord te worden, moeten ze eisende machtswoorden gebruiken, soms zelfs de grenzen van de wet opzoeken, waardoor ze bevestigd worden in hun wezenlijke ondergeschiktheid.

Ik, van mijn kant, verkeer in de buitengewone luxepositie niet alleen welstellend te zijn, maar ook nog eens op zowel academische, literaire als journalistieke podia vrijuit te kunnen spreken. Bovengemiddeld vaak wordt er dan ook geluisterd. Niet dat dan altijd gebeurt wat ik vraag (gelukkig maar), maar ik hoef te roepen noch te dreigen om gehoord te worden. Het lijkt me dat wie zich bekommert om het vrije woord zich reukenschap moet geven van deze omstandigheden: wie kan er spreken? Onder welke omstandigheden? Wordt er dan ook geluisterd? En wat is het effect van de woorden op wie wordt aangesproken?

Dat laatste wordt, zo vrees ik, structureel onderschat in onze door-en-door kritische samenleving. Ook door mij. De media-analyses die ik maakte en die, zo begrijp ik, een van de hoofdredenen vormen om me de Arkprijs te geven, hebben niet alleen een debat losgemaakt, ze hebben ook welmenende mensen diep gekwetst. Ach, reageerden lieden die mij of mijn boodschap welgezind waren, “de waarheid kwetst nu eenmaal...” Misschien wel, ja. Maar onbegrip kwetst ook. Het is weinigen gegeven – ook mij niet – om altijd open om te gaan met kritiek.

In het geval van de media zorgt dat voor de opmerkelijke

tegenstelling die de aanleiding vormde voor mijn Kerstessay ‘Tot de Vierde Macht’: veel media zijn structureel kritisch (soms zelfs vernietigend) voor gezagsdragers, maar over de problematische aspecten van hun eigen bedrijf wordt zedig gezwegen. Wie er kritiek op heeft, wordt soms weggeblaft, in diskrediet gebracht of persona non grata verklaard. Gezien de enorme invloed die de media, als vierde macht, uitoefenen op zoveel aspecten uit ons dagelijkse leven, is dat uiterst problematisch. Ook de media moeten zich verantwoorden. Tegelijk hebben zij, net als iedereen, recht op een faire behandeling.

Ook wanneer het over de media gaat, zou die ene vraag centraal moeten staan: ‘wordt de samenleving hier beter van?’ Wanneer sociale, economische en ecologische problemen onze dringende aandacht vragen, hoe verantwoord is het dan om homepages van nieuwssites en frontpagina’s van kranten systematisch te vullen met faits divers? Wie heeft er baat bij wanneer op het publieke forum week na week steekvlamjournalistiek het haalt op analyses die naar de kern van actuele problemen trachten te boren? Vergroot het het vertrouwen in de samenleving wanneer onze diverse overheden structureel cynisch worden bejegend, zonder enige vorm van begrip voor de welhaast onbegrijpelijke complexiteit waaraan gezagsdragers in deze tijd het hoofd moeten bieden? Wie wordt er beter van grijsjournalistiek en catenaccio-berichtgeving?

Intermezzo met sprekende anekdote

Een Nederlandse journalist wordt voor het eerst uitgenodigd in het tv-programma ‘Buitenhof’. Zijn buurman leest *De Telegraaf* en kijkt zelden naar de openbare omroep maar denkt: “buurman op tv, moet ik misschien toch eens kijken”. Na de uitzending spreekt de buurman de journalist aan: “Goh, in zo’n links programma.” Dat begreep de journalist niet goed. Het

gesprek ging toch helemaal niet over politiek of linkse opvattingen? “Nee, maar toch proberen ze je te laten struikelen.” Zo ver is het gekomen, dat wat wij onder een kritische houding verstaan, is gaan gelden als onbeleefd en dat daardoor het linkse, emancipatorische project en misschien wel de hele Verlichting in een kwaad daglicht zijn komen te staan.

In onze door en door vermediatiseerde wereld heerst het woord niet minder dan het beeld. Dat werkwoord koos ik niet toevallig: het *heerst*, als een al te vanzelfsprekende machthebber. Wie vandaag het vrije woord wil dienen, doet er bijgevolg goed aan zich van die macht bewust te zijn en enige bescheidenheid te betrachten. In mij zeer dierbare landen als de vs en Nederland wordt vrije meningsuiting vaak verward met het hebben van een luide bek. Met onverbiddelijkheid. Met durf. Dit virus tast steeds vaker ook het publieke debat in onze gewesten aan. Het algemeen belang wordt daardoor niet gediend. Wie vandaag het vrije woord wil verdedigen, moet volgens mij streven naar nuance en het opnemen tegen de grote roepers van, bijvoorbeeld, het communautaire opbod, de vermeende *clash of civilizations* en de echte antipolitiek (veel van wat in weldenkende kringen doorgaat voor antipolitiek is wellicht vooral *onmondige* politiek – dat is iets geheel anders).

Vanzelfsprekend roep ik niet op tot volstrekte burgerlijke volgzzaamheid. Onze kritische zin is onze vaste bondgenoot. Maar geen enkele bondgenoot vertegenwoordigt een absolute waarde. Dus ook de kritiek niet. Heel lang hebben we geleefd volgens Boontjes eigenzinnige Bakoenin-parafraze: “ook de afbreker bouwt op”. Vandaag is het zeer de vraag of dat echt altijd het geval is. Er wordt afgebroken omdat het *cool* is. Te vaak functioneert onze kritiek niet meer als een controle op een van de machthebbers, maar als een soort speelplein *bully* die elk moment van zwakte zal uitbuiten. Die kritiek is het niet langer te doen om het algemeen belang. Hij wil bovenal scoren. Zijn eigen slimmigheid demonstreren.

Iedereen die in een organisatie enige verantwoordelijkheid draagt, weet hoe moeilijk het is situaties goed in te schatten en de juiste beslissingen te nemen. Stel je een wereld voor waarin we onderwijzers, dokters, buschauffeurs en, bovenal, journalisten aan eenzelfde kruisverhoor en mediatieke uitvergroting zouden onderwerpen als politici. Er zou geen handboek meer geschreven worden, geen chauffeur zou nog ongeschonden zijn pensioen halen, voor menig hoofdredacteur dreigde misschien wel de schandpaal. Er is vanzelfsprekend niets mis met kritiek vanaf de zijlijn, maar wel met kritiek die weigert rekening te houden met de complexiteit van het spel binnen de lijnen.

Radicale bescheidenheid past ons en vastberaden beschavingswil. Wie echt denkt dat de vrijheid van meningsuiting absoluut is, heeft niet goed begrepen waar het over gaat. Beter dan oud-Arkprijswinnaar Jan Blommaert kan ik het niet zeggen wanneer hij beklemtoont dat die vrijheid van meningsuiting “onderworpen is aan regels – aan de regels van het debat, aan die van de redelijkheid en van het respect voor de tegenpartij. Die vrijheden bestaan immers maar indien ze worden gebruikt als instrument voor vrijheid, niet als instrument van macht, geweld en discriminatie. De diepe verruwing van het maatschappelijke debat, waarin men enkel nog een opinie lijkt te hebben wanneer die opinie rauw, ruw en radicaal is, maakt de vrijheid van meningsuiting tot een travestie van zichzelf.”

En ook daarom moeten we het woord niet alleen inzetten om te analyseren en te polemiseren, maar ook om te fabuleren en te simuleren. Fictie biedt ons de mogelijkheid alternatieve werkelijkheden te verkennen en te doorleven. Het begrip dat daarvoor ontstaat is op geen andere wijze te bekomen. Daarom, beste toehoorders, neem niet alleen kennis van de scherpe analyses van columnisten als Frank Rich, Ignacio Ramonet, Aukje van Roessel en Marc Reynebeau, maar bekijk vooral ook de

vijf seizoenen van de onvolprezen tv-reeks *The Wire*. Wie niet alleen wil weten maar ook wil aanvoelen en dus echt begrijpen hoe de globalisering werkt – hoe ze zowel de drugshandel, het *blue collar work*, de politiek als de media verandert en op vernietigende wijze op elkaar laat inwerken – moet absoluut kennis maken met de havenarbeiders, drugboefjes, politieagenten, leraren en politici die zich staande trachten te houden in het laatkapitalistische Baltimore. Niet gauw zul je dan nog roepen dat *zero tolerance* problemen structureel oplost of denken dat een daling van misdaadcijfers, een verhoging van het klasgemiddelde, een oplagestijging of winst in een opiniepeiling een waarde op zich zouden kunnen zijn. Alles hangt met alles samen in de moderne wereld. De radicale verliezers van onze maatschappij zullen er begrijpelijkerwijs alles aan doen om winnaars te worden; wie vandaag nog tot die winnaars behoort staat zonder het goed te beseffen altijd op de *longlists* der *losers*. Alleen een inclusieve politiek en een kritiek en journalistiek die handelen in het algemene belang kunnen ons enig perspectief bieden. Ik zei het al aan het begin: mijn boodschap is ontstellend eenvoudig.

Dames en heren, ik dank het Arkprijscmité voor de buitengewone appreciatie van mijn werk. Zelden weet een mens zich echt begrepen – dat voorrecht valt me hier te beurt. Een buitengewone eer vind ik het ook mijn naam gegrift te zien in deze Ark, naast of onder die van inspirerende denkers, critici en collega's als Daniël Robberechts, Leonard Nolens, Jan Blommaert, Jef Verschueren, Tom Lanoye, Gie van den Berghe, Sophie De Schaepdrijver, Zak, Pol Hoste, David Van Reybrouck en Luc Huyse. Ik bedank hun voor hun onvervangbare werk en voorbeeld. Ik dank Bert Bultinck, dé en dus ook mijn chef opinie, eerst bij *De Morgen*, sinds vorige zomer bij *De Standaard*. Zijn inzichten en feedback zijn cruciaal voor wat ik doe, altijd en overal. Hij laat mij spreken op het voorplan en incas-

seert vervolgens in de luwte de klappen. Bovenal heb ik het gevoel dat we samen de grenzen onderzoeken van wat er vandaag gezegd kan worden en hoe dat moet. Ik dank Anni van Landeghem, adjunct-hoofdredacteur van *De Standaard*, die me uitnodigde het Kerstessay te schrijven en me daarbij *carte blanche* gaf. Het is bepaald niet vanzelfsprekend dat een groot medium systematisch zijn pagina's openzet voor (zelf-)kritiek. Daarvoor bedank ik ook algemeen hoofdredacteur Peter Vandermeersch. Uiteraard is er ook naar aanleiding van het Kerstessay door beroepscynici geopperd dat deze publicatie niet meer was dan een marketing-stunt. Als straks ook de strategieën van VTM, Coca Cola en General Motors zulke stunts uithalen, staan ons nog bijzondere tijden te wachten.

Ik draag deze prijs op aan mijn vrienden in de journalistiek. Om hen niet in verlegenheid te brengen, zal ik hier hun namen niet noemen, maar ik wens ze veel sterkte en succes in hun doorlopende strijd om het woord en de waarheid te mogen dienen. Ik dank mijn collega's en vrienden van de universiteiten van Antwerpen en Utrecht en de redactieleden van wijlen het tijdschrift *yang* voor het scherpen van mijn geest. Ik dank mijn redacteuren en uitgevers bij Vantilt, Meulenhoff, Meulenhoff/Manteau en Ambo voor de ondersteuning en meegafoen. Ik dank mijn ouders en zus voor de eindeloze discussies aan de keukentafel: geen betere training voor wie later met het woord zijn brood wil verdienen. Ik dank mijn dierbare vrienden, steunen en toeverlaten, bakens van wijsheid en generositeit: Jan, Jozef, Dorian, William, Jan, Henriëtte en Nele. En ik dank Anne, omdat zij weet wat er zich achter de woorden bevindt. Dank u wel.

Geert Buelens

One 2 Read

verlangen naar een vlak bestaan
een letterloos leven
 waait de zuiderwind
 komt het er langs mijn ogen uit
is dat erg
voelt u zich daardoor onthand
dit ongelezen blad moet
dit niet persoonlijk nemen
de dwangarbeid voortgezet
ontstaat een nieuw raderwerk
 machinaal verworven
 smeert de geheugenpijp geheid
wou u niet baas in eigen boek
laat dat geluk zich niet ontvallen
vluchten kan niet meer
weet je hoofd gestut
door dat alfabet

Geert Buelens

Het is niet goed, of het deugt niet

Niet iedereen is ervan overtuigd dat er een probleem is met de journalistiek in dit land. Siegfried Bracke is wellicht de meest invloedrijke *non-believer*. De aanzwellende kritiek op de werking van de media in het algemeen en de VRT-nieuwsdienst in het bijzonder doet hij af als ‘gemopper en gezeur’ dat ‘misplaatst’ is en ‘fout’. Mensen met meer afstand oordelen echter anders. Professor Mediarecht Leo Neels: “Elke kritische bevraging van wat media doen wordt onmiddellijk, radicaal en ongenueanceerd gediskwalificeerd als een aanslag op dé persvrijheid. Die radicaliteit maskeert voornamelijk het onvermogen om met de eigen beroepsuitoefening kritisch om te gaan” (*Mediakritiek.be*). Ook zijn Gentse collega Mediarecht Dirk Voorhof oordeelt scherp: “Het is hoog tijd dat er wat assertiever opgetreden wordt tegen onbetamelijke ‘journalistiek’, zoals die steeds meer uitzaait in tal van weekbladen en ook is gaan insijpelen bij andere media.” (*De Morgen* 14/11/09) Jongere onderzoekers als Caroline Pauwels en Ike Picone (VUB) omschreven de club insiders die beweren dat de heisa over de media ‘much ado about nothing’ is als een “steeds kleinere groep” (*De Morgen* 20/11/09).

Tot die groep behoren alvast niet enkele oudgedienden van de Vlaamse media. Zowel vroegere omroepbaas Cas Goossens

als journalistieke coryfeeën Miel Dekeyser, Walter Zinzen en Jef Lambrecht hebben zich de afgelopen jaren uitermate kritisch uitgesproken over ontwikkelingen in de media en meer bepaald bij de nieuwsdienst van de ('hun') openbare omroep. In het milieu worden die uitspraken veelal afgedaan als gefrustreerde opmerkingen van elitaire *have beens* of, in het beste geval, inschattingen van lieden die niet helemaal meer meekunnen met de moderne tijd. Zodra we de Vlaamse stolp verlaten, zien we echter dat ze bepaald niet alleen staan in hun kritiek. De crisis in de media is immers geen Vlaams probleem, maar een kwestie die nagenoeg alle Westerse democratieën parten speelt. Zij gaat dus ook niet over personen, maar over structuren.

Het Franse media-icoon Christine Ockrent is er heel duidelijk over. Zij mag als 65-jarige dan al een leeftijdsgenote zijn van haar mediakritische Vlaamse collega's, als directeur-generaal van de nieuwszender France 24 is ze bepaald niet oudgediend of uitgerangeerd. Haar analyse liegt er niet om. Van alle crisissen die de media vandaag parten spelen, is er eentje het allerergst: "één vorm van journalistiek is volgens mij dodelijk: grijnsjournalistiek. Men zoekt niet meer uit, maar men is er wel op gevlast mensen de grond in te boren." (*De Morgen* 04/12/09)

Een gevoelige snaar

Ockrent is niet de eerste Franse media-intellectuele die van een diepe crisis spreekt. Al in 1996 scoorde de befaamde cultuursocioloog Pierre Bourdieu een zelfs naar Franse intellectuele normen gigantische verkoopshit met zijn filippica *Sur la télévision* (in het Nederlands vertaald als *Over televisie*, 1998). Meer dan 300.000 exemplaren werden er van dit traktaat verkocht. Het gaf aanleiding tot een diepgaande discussie over de

journalistiek en tot het virulente antipamflet van Daniël Scheidermann, *Le Journalisme après Bourdieu* (1999). Een soortgelijk effect sorteerde in Nederland het veel minder theoretische *Het zijn net mensen* (2006) van Joris Luyendijk: meer dan 200.000 kopers voor een boek waarin een jonge journalist verslag doet van zijn ontnuchterende ervaringen als Midden-Oostencorrespondent en de manier waarop de media het beeld kleuren dat over moslims in het algemeen en Palestijnen in het bijzonder heerst in het Westen. Ook op deze mediakritische bestseller werd in boekvorm gereageerd. De weinig opwindende essaybundel *Het maakbare nieuws. Antwoord op Joris Luyendijk* van enkele collega's buitenlandreporters kende vorig jaar op een half jaar tijd maar liefst vijf drukken. Ook het boek *De krant moet kiezen* van Warna Oosterbaan en Hans Wansink over de toekomst van de kwaliteitsjournalistiek werd in Nederland druk besproken. Toen *Knack* (23/09/09) aan de Chef Duiding van de vrt voorlegde dat de Vlaamse media geen zelfkritiek kenden, wierp deze echter tegen: "Zo interessant zijn de media toch niet. Wij vinden van wel, maar vindt de kijker dat ook?" Los nog van het feit dat veel mensen zich wel degelijk interesseren voor de problemen van en met de media, is die reflex tekenend voor de redenering van veel centrale pionnen in de sector: enkel waar veel kijkers voor zijn, kan van belang zijn. In een democratie moeten echter heel andere overwegingen meespelen. Als je kinderen alleen opvoedt met zoetigheid, leren ze nooit te eten wat voedzaam en dus essentieel is. Die houding wordt hier veelal als betuttelend ervaren, terwijl ze in wezen gevoed wordt door verantwoordelijkheidsbesef.

Ook de Vlaamse media spelen te systematisch in op wat mensen willen, eerder dan op wat ze nodig hebben. Luisteraars, kijkers en lezers zijn niet in eerste instantie klanten, maar burgers. De belangrijkste verantwoordelijkheid van de media is niet een zo groot mogelijk publiek bereiken, maar een zo

groot mogelijk publiek zodanig informeren dat ze als volwaardige burgers kunnen deelnemen aan het democratische proces. Op dat vlak maken de media ondanks alle talent, inzet en goede bedoelingen te systematisch een slechte beurt. “Hier worden mensen gedemoraliseerd, in de kortste tijd, op de grootste schaal, tegen de laagste prijs,” oordeelde de Deense filosoof Kierkegaard in 1848 over de massamedia. Honderdzestig jaar later klonk de inschatting van Tony Blair zo mogelijk nog vernietigender: “de onverzadigbare vraatzucht van de media. Beleidsvoerders op alle mogelijke domeinen van de maatschappij zijn soms meer tijd kwijt aan hun omgang met de pers dan aan het bedenken en uitvoeren van het beleid waarover ze geacht worden te communiceren.” Vandaag zijn het bereik en de impact van de media alleen maar toegenomen.

Prefabjournalistiek

Vlaamse media verdedigen zich vaak tegen kritiek door erop te wijzen dat de situatie hier, ondanks alle problemen, nog lang niet zo erg is als in de vs, Engeland en Italië. En dat is waar. Vergeleken bij het commerciële Fox is het journaal van onze openbare omroep een oord van beschaving. Naast de Britse tabloids verbleken de uitschuiers van *Het Laatste Nieuws* tot die van een stout schoolblad. En ondanks zijn succesvolle veroveringstocht in Nederland is Persgroepbaas Christian Van Thillo bepaald geen Berlusconi.

Vooraf het Italiaanse mediabestel staat in Europa bekend als, op zijn zachtst gezegd, problematisch. Berlusconi heeft zowel de politiek als de media in zijn greep. Mediaconcentratie wordt door waarnemers terecht gezien als een grote bedreiging voor de democratie. Het laatste rapport van de Vlaamse Mediaregulator was in dat opzicht zo mild dat er vanuit sommige kringen kritiek kwam omdat het onvoldoende analyses

bevatte over de toenemende machtspositie van Telenet en Belgacom (*De Morgen* 04/12/09). Ook zonder monopolie oefenen mediabonzen echter invloed uit. Zoals ex-journalist Ivo Belet laatst stelde: ‘Vlaamse mediamogols hoeven niet in de politiek te gaan om greep op het beleid te krijgen en een aantal politici in hun achterzak te steken. Vlaamse mediaconcerns maken en kraken ook politici.’ (*De Standaard* 27/10/09)

Veel minder zichtbaar loert een misschien wel gevaarlijker mediaconcentratie-monster: al die zogenaamd aparte en onafhankelijke media produceren steeds minder eigen nieuws en betrekken in toenemende mate hun berichten uit een dalend aantal bronnen. Onderzoekers van de universiteit van Cardiff berekenden hoe verhalen via de media worden verspreid. Slechts een schamele twaalf procent van wat in de Britse kranten verschijnt, blijkt gebaseerd op eigen onderzoek. Zestig procent werd overgenomen van de persagentschappen en – in toenemende mate en nog alarmerender – van PR-bureaus die aan de lopende band drukklare kopij genereren in opdracht van bedrijven, partijen en wereldburgers uit de popcultuur die het bovenal van hun beroemdheid moeten hebben. (Als u zich als lezer van *De Standaard Online* afvraagt waar die eindeloze stroom trivia over Britney Spears en Paris Hilton vandaan komt: deze prefabjournalistiek komt veelal rechtstreeks van hun eigen PR-dienst.) Voor acht procent werd geen duidelijke bron gevonden, de resterende twintig procent was gebaseerd op PR- of persbureaus waar in meer of mindere mate eigen onderzoek aan was toegevoegd. Een kleine steekproef van journalist Olaf Koens wees laatst uit dat de Vlaamse kwaliteitskranten niet beter scoren dan de Britse. En ook in Nederland steeg tussen 2006 en 2008 bij nagenoeg alle media het percentage berichten dat was overgenomen van het Nederlandse persbureau ANP (*Volkscrant* 04/12/09). De pluriformiteit van de media is door deze ontwikkeling in groot gevaar.

Mijd het buitenland

Dat geldt in bijzondere mate voor de berichtgeving over het buitenland. Het gros van wat hier over het buitenland wordt gezegd, komt via die paar internationale persagentschappen (in de Angelsaksische wereld veelal enkel AP en Reuters, bij ons vaak ook nog AFP uit Frankrijk). In tachtig landen ter wereld hebben de grootste, AP en Reuters, geen eigen bureau. Die landen komen dus ook enkel in het nieuws bij een gigantische catastrofe. Vlaamse nieuwsgaring gebeurt in het buitenland steeds minder vaak. Ze is immers duur en, zo beweren de verantwoordelijke journalisten, voor de Vlaamse lezer, kijker en luisteraar lang niet altijd nodig. “De verkiezingen in Malawi zijn belangwekkend noch belangrijk,” verklaarde de hoofdredacteur van het VRT-nieuws laatst. “De politieke situatie daar is van generlei waarde voor ons publiek.” Dit citaat komt uit een recent rapport over buitenlandberichtgeving. Een typerende vorm van ironie voltrok zich de dag dat het werd gepresenteerd. Die zeventwintigste oktober immers was Malawi als bij wonder wel in het nieuws: Madonna opende een meisjesschool in het land, een bericht dat vanzelfsprekend wel van waarde is voor het Vlaamse publiek. Dat Malawi een van de drie Vlaamse partnerlanden is inzake ontwikkelingssamenwerking, ach! Alsof de Vlaamse belastingbetaler geïnteresseerd is in de politieke toestand van een land waar zijn geld naartoe gaat...

De analyse noopt tot weinig optimisme. Hoewel uit elk onderzoek blijkt dat kennis over buitenlandse ontwikkelingen van het grootste belang is om ethocentrisme te bestrijden, daalde het percentage buitenlandberichtgeving bij VRT en VTM sinds 2003 met vijf procent. Ook in de kranten is er minder aandacht voor wat zich buiten de landsgrenzen afspeelt. Vlaamse media volgen hier overigens een internationale trend. Buitenlandse nieuwsitems gaan vooral over oorlogen, rampen en cri-

minaliteit. Dat is niet verwonderlijk – ongevallen en criminaliteit overheersen steeds vaker ook het binnenlandse nieuws – maar zeer zelden overstijgen deze berichten het *fait divers*.

Niet alleen financiële beperkingen bepalen deze afnemende aandacht. Dat bewijst de kwantitatief volstrekt ondermaatse berichtgeving over de Europese Unie. Reizen hoeft men er als Vlaams journalist nochtans niet voor te doen. Voor het net verschenen boek *Jonge honden* interviewde Geert Zagers jonge collega's over hun toekomstvisie op hun vak. Hij was ook op zoek naar een Vlaamse EU-journalist, maar kon er geen vinden. En dus kwam hij terecht bij de Canadese EU-verslaggever Leigh Phillips. In de wandelgangen van de Europese instellingen ontmoette hij slechts één Vlaming, van het persagentschap Belga (allicht Paul Goossens). "Normaal kan je dat niet noemen, helemaal niet. Jullie zitten in de tweede grootste legislatieve hoofdstad van de wereld. *The Economist* zit hier met een volledige Europadesk voor *European Voice*. Dan kan het toch niet dat jullie alles verwachten van één persbureaujournalist voor de hele verslaggeving over de EU? Wij krijgen het bij de *EU-Observer* met vijf mensen nauwelijks gebolwerkt." Tientallen journalisten zitten op een kluitje in de Wetstraat. De alleringrijpendste beslissingen voltrekken zich echter enkele kilometers verder, in de Europese wijk. Europajournalist Paul Goossens is eigenlijk al met pensioen. Misschien is de tijd nu echt wel gekomen om hem daar af te lossen door een legertje collega's.

Aflevering 2 van het Kerstessay, 'De Vierde Macht',
 verschenen in *De Standaard*, 29 december 2009

Rutger A. Cornets de Groot

Het ondenkbare gedacht

‘Het wankele feest van de rede’, ‘De gesluisde verlichting’ en ‘De geest in de fles’ – zo luiden de titels van de eerste drie afdelingen van de debuutbundel *Het is* van de Vlaamse dichter Geert Buelens (1971). Een dergelijk wantrouwen ten aanzien van de mogelijkheden van de menselijke geest mag geen verrassing heten voor een dichter, wiens domein van nature al niet de rede is. Achter de titel *Het is*, dat als motief figureert in verschillende gedichten, kan dan ook een beschrijving van de wereld worden verwacht volgens de andere faculteiten die ons ter beschikking staan. Zoals in dit fragment uit ‘Een gegeven doorslag’:

*Het is het keren van de tijd
door het tij
het bandeloze draadgespin
voorbij*

*de stekker van een broze
razernij*

Elders in de bundel wordt door middel van termen als ‘vallen’, ‘glijden’, ‘stijgen’, ‘zwichten’ en ‘duizeligheid’ eveneens gezinspeeld op een ruimte die zich opent wanneer het gewapend verstand terzijde wordt geschoven. Maar in het geval van Geert Buelens heeft die ontvankelijkheid voor andersoortige indrukken niet tot exuberant taalgebruik geleid. Het effect is er veel-
 eer een van uiterste concentratie, wat al te zien is aan de korte regellengtes, en van een uiterste geladenheid van de gedichten zelf. Vooral door dat laatste wordt de lezer niet zelden met flinke problemen opgezadeld, want de mogelijke betekenissen zijn hier en daar zodanig vermenigvuldigd, dat hun diepgang zich aan zijn bevattingsvermogen dreigt te onttrekken. Wat bijvoorbeeld te denken van dit fragment uit ‘Galina’:

*Zie je
 mieren praten in lanen*

*Ze komen in groep en zien
 de winter aan voor
 volle bomen*

*De hamer
 op het houten blok*

valt

Dergelijke regels zijn misschien alleen nog te ondergaan op hetzelfde niveau als van waaruit ze zijn geschreven, zonder dat je zeker bent dat de beide niveaus – van de lezer en van de dichter – ook corresponderen. Maar dat is in de ontmoeting met de ander in het dagelijks leven inderdaad niet anders.

Niet alle gedichten in deze bundel maken een dergelijke ondoorzichtige indruk. Sommige hebben een licht satirische toon, andere zijn uiterst ritmisch, en hier en daar verraadt zich door de plaatsing van strofen en woordgroepen op de bladspiegel de invloed van Paul van Ostaijen, op wiens invloed op de Vlaamse poëzie Buelens in 2001 promoveerde.

In die verscheidenheid, waarin toch telkens de diepte wordt gezocht, toont Buelens zich een schrijver die in poëzie zijn ideale expressievorm heeft gevonden. Zo kan iedere dichter zich het volgende uit ‘Boodschap’ ter harte nemen:

*Laat
het oog droog opdat het zou zien
dat niets*

*dan het ondenkbare
ondenkbaar is
voor de grenzeloze. Zijn geluk
is het lijk van het gelijk*

Bij een dergelijk dichterschap, dat zo nadrukkelijk het ‘ondenkbare’ zelf als object kiest, moet wel bedacht worden dat die diepte alleen gepeild kan worden wanneer het verbindingen aangaat met de concrete, waarneembare wereld, – wanneer dus het verstand dat ter exploratie van het ondenkbare de wacht werd aangezegd, weer wordt ingeschakeld. Anders bestaat het gevaar dat dit dichterschap zich verliest in dezelfde wezenloosheid die bij ons stervelingen aan de oppervlakte regeert. Maar dat gevaar lijkt Buelens in het laatste gedicht uit de bundel ook zelf onder ogen te zien:

ORAKEL

Nicolaas heeft zijn Nicolaas niet
en Dirk niet zijn Dirk
Wie het raadsel heeft
vergroeit
ontsnapt
aan mij

Gepubliceerd in *Meander*,
<http://meandermagazine.net>,
op 21 april 2002

Julia Homoet

Een overproductie aan opwindend leed

De grootschalige productie van poëzie tijdens de Eerste Wereldoorlog is het onderwerp van de wetenschappelijke studie van Geert Buelens (1971), hoogleraar moderne letterkunde aan de Universiteit van Utrecht. In *Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog* neemt Buelens de gedichten die gedurende de Eerste Wereldoorlog geschreven zijn, als uitgangspunt voor het beschrijven van deze oorlog.

Deze dichtproductie was enorm: in augustus 1914 werden er in Duitsland alleen al vijftigduizend gedichten per dag geschreven. Dichters als Guillaume Apollinaire en Alexander Blok meldden zich vrijwillig aan het front; zij wilden deel uitmaken van het spektakel en zich inzetten voor het vaderland. Wanneer zij niet meevochten, werden ze door propagandabureaus als schrijver ingezet. Bij de soldaten die voorheen weinig tot geen ervaring hadden met poëzie, ontstond aan het front spontaan de behoefte tot het schrijven van een gedicht. Deze patriottische gedichten werden onder de soldaten verspreid, bij wijze van morele oppepper. De Grote Oorlog was, zagezegd, doordrenkt van poëzie.

In dit boek volgen we de ervaringen van bekende en minder bekende dichters, afkomstig uit landen die betrokken waren bij de oorlog. Enkele dichters, zoals Rainer Maria Rilke,

Siegfried Sassoon en Paul van Ostaijen, keren verschillende malen in het werk terug, maar de meeste dichters passeren kort en eenmalig de revue. Deze werkwijze laat geen mogelijkheid het werk van alle dichters volledig uit te diepen, maar stelt Buelens in staat een vergelijkend overzicht te geven van de dichtkunst in deze periode.

Aan de vooravond van de oorlog, waar Buelens zijn onderzoek begint, kenmerken de meeste dichters zich nog door een vurig oorlogsenthouiasme. In Ernst Stadlers gedicht ‘Der Aufbruch’ (1913) lezen wij bijvoorbeeld:

“Voorwaarts, in blik en bloed de slag, met voorgehouden teugel. Vanavond gaan er vast zegetochten over ons heen, of liggen we ergens uitgestrekt onder lijken. Maar nog voor het overeind komen en voor het wegzakken zuigen zich onze ogen gloeien vol aan wereld en zon.”

Deze jonge dichters houden vast aan een romantisch ideaal van zaaien en oogsten; zij zijn bereid te sterven voor de vrijheid van hun vaderland. Ze willen groots en meeslepend leven, ze lijken er zin in te hebben. Dit enthousiasme slaat na de eerste oorlogsmoand al snel om in radeloosheid, waarna met het dichten vooral geprobeerd wordt de eigen paniek onder controle te houden. De toon is vanaf dat moment boos, wanhopig en verdrietig. Ook wanneer de oorlog voorbij is, is van opluchting of blijdschap geen sprake. Centraal staat dan het leren leven met ontzuivering.

Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog is een boeiende en beeldende studie, die op deskundige wijze is samengesteld. Buelens toont zijn kennis van zowel de historische feiten als van de literatuurwetenschap en biedt met een uitgebreide bibliografie genoeg mogelijkheid tot verdere (zelf)-studie. Buelens, die naast hoogleraar, dichter en essayist is, schrijft op informele, toegankelijke wijze. Daarnaast illustreert

hij zijn onderzoek rijkelijk met (gedeelten van) gedichten. Tezamen levert dit een levendig en prettig leesbaar werk op.

Bijzonder aan Buelens' onderzoek is zijn vernieuwende aanpak: voor het eerst worden niet alleen de bekende Britse *war poets* als Wilfred Owen en Siegfried Sassoon onderzocht, maar wordt ook een overzicht geboden van alle oorlogsdichters uit deze periode. Het boek is dan ook een interessante aanvulling op de bulk van reeds gepubliceerde werken over poëzie uit de Eerste Wereldoorlog.

In dit werk komt het belang en het bereik van poëzie in de Eerste Wereldoorlog nadrukkelijk naar voren. Het is nu, in een tijd waarin soldaat en dichter nog maar heel zelden samenval-
len, verbazingwekkend te lezen over dichtende soldaten aan het front:

“Van 21 tot 24 februari, de eerste vier dagen van de slag, werkte hij (advocaat Albert-Paul Granier) tussen de beschietingen door aan het gedicht ‘L’attaque’ (‘De aanval’) – afwisselend een onderkoelde beschrijving van de kleine ongemakken die het vijandelijk geschut veroorzaakte en een tot mislukken gedoemde poging het geweld met fantasie en luchthartigheid te bestrijden.”

Dat de soldaat in deze extreme situatie kans zag te werken aan een gedicht kunnen wij ons nu nog nauwelijks voorstellen. Het dichten lijkt een noodzaak, een voorwaarde om te kunnen overleven. Het is deze noodzaak, en de grootsheid van de poëzie, die Buelens op uitstekende wijze weet over te brengen in zijn rijke geschiedschrijving.

Tom De Keyzer

Het slijk, het bloed, de eindeloze poëzie

Onlangs, op de terugweg van een paar dagen Frankrijk, besloten mijn vriendin en ik na uren rijden even de benen te strekken in Vimy, een van de talrijke herdenkingssites van de Eerste Wereldoorlog aan de grens tussen Frankrijk en België. Vimy: in 1915 en 1917 een felbevochten heuvel die de opmars van de Duitsers moest stuiten en waar op een paar dagen tijd ruim honderdduizend Duitsers, Fransen, Canadezen en Marokkanen sneuvelden, tegenwoordig een aangenaam park met een indrukwekkend monument, maar ook tal van joggers, grazende schapen en een handvol oorlogsmemorabilia.

Als er een Brits koppel met een Canadese gids voorbij loopt, pikken we zo onopvallend mogelijk aan. We komen bij een open plek waar nog enkele tientallen meters obligate loopgraaf blijken te liggen, die van de Duitsers op een absurde tien meter van die van de Fransen en de Canadezen. En verderop, aldus onze gids, is een kraterlandschap intact gelaten, al zijn er intussen bomen geplant en is het met gras overgroeid. We gaan kijken. In het strijklicht van de ondergaande zon is het een adembenemend schaduwspel. Een plek waar je met je kinderen zou gaan wandelen.

Vimy is kenmerkend voor het beeld dat wij ons in de loop der jaren van de Grote Oorlog gevormd hebben: dat van een

zinloze slachtpartij die door de geschiedenis en de herinnering is gladgestreken en geësthetiseerd tot een eendimensionale botsing tussen grootmachten. Het is slechts een van de clichés waarmee Geert Buelens afrekenet in zijn voortreffelijke essayboek *Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog*.

Aanvankelijk zagen de meesten nog de zin in van de oorlog. Al in 1910 snakte de Duitse dichter Georg Heym in zijn dagboek naar een uitweg uit de kleinburgerlijke orde: "Ach, het is verschrikkelijk. Zelfs in 1820 kan het niet erger zijn geweest. Alles blijft altijd hetzelfde. Zo saai, saai, saai. Nooit gebeurt er iets. Mocht er toch maar eens iets gebeuren dat niet die maffe nasmaak van alledaagsheid naliet." Anderen stonden niet zo hard te trappelen om al dat wapengekletter, maar maakten van de nood een deugd: de Polen en de Roethenen hoopten opnieuw op een eigen land en menig Europees leider zag in de oorlog een uitgelezen kans om de probleemzones op de Europese kaart definitief te hertekenen.

Toen de oorlogsmachine zich eenmaal op gang had getrokken, was er geen houden meer aan: zelfs een verstokte pacifist en socialist als Charles Péguy was zo diep geschokt door de Duitse inval in België dat hij zich prompt voor dienst meldde om de Europese beschaving van haar ondergang te helpen redden. Een klus die geen uitstel duldde: hij brak het polemische artikel waaraan hij werkte af midden in een zin, die hij nooit meer zou voltooiën. Feit is: in augustus 1914 vertrokken miljoenen soldaten vrolijk fluitend naar het front.

Hoe opgewonden de soldaten ook waren, hun opwinding was in de eerste plaats een mantra om de angst te bezweren. Als een infanterist daags na de mobilisatie voorbij een koffiehuis loopt waar het ijsig stil is, stapt hij naar binnen en buldert misnoegd: "Roep toch eens hoera!" Zelfs een gehaaide nationalist als de Italiaan Gabriele D'Annunzio werd van meet af aan heen en weer geslingerd tussen blijdschap en angst, al wist hij die dubbele moraal wonderwel te verbergen. Bij het uitbre-

ken van de oorlog is hij in Parijs, waar hij op de eerste twee pagina's van *Le Figaro* het programmatische gedicht 'Ode pour la réssurrection latine' laat afdrukken, een oproep aan 'het uitverkoren ras' om de Latijnse idealen te verdedigen. Maar nog diezelfde week toont hij zich in de beslotenheid van zijn dagboek verontrust door de doodse sfeer in de Lichtstad en door "het gevoel dat niets nog waarde heeft".

Het opmerkelijkste aan de oorlogsyriek van toen is wellicht dat ze zo massaal werd beleden. Vijftigduizend gedichten per dag in Duitsland in de eerste oorlogsmoed alleen, als we bloemlezer Julius Bab mogen geloven. Volgens Buelens is de verklaring simpel. Wat de blog was voor Irak, was het gedicht voor de Eerste Wereldoorlog: een nieuwsbulletin waarin verslag en beleving hand in hand gingen. Die vloedgolf aan poëzie had alvast op één punt een heilzaam effect: van de ene op de andere dag hoefde de dichter zich niet meer over te geven aan ijle fantasieën of vage gevoelens, maar stond hij midden in het leven en bezigde hij een alledaagse taal. Of zoals de Antwerpse dichter Frans Francken het landbouwkundig stelde: "Ik trek het leerken in van mijn ivoren toren / Geen rijmpjes nu, maar daden rijp als koren." Sprak de dichter. Op rijm.

Voor velen vormde de ontoereikendheid van de taal echter juist het probleem. Herstellend van een granaatinslag die hem kort na zijn aankomst aan de Somme had geveld, noteerde Ford Madox Hueffer (later Ford Madox Ford), die als veelschrijver normaal met sprekend gemak twintig pagina's per week pende: "Voortdurend vraag ik me af waarom ik niets kan schrijven, waarom ik niet eens iets kan bedenken wat volgens mij het bedenken waard is over de psychologie van de actieve dienst waarvan ik nochtans mijn deel heb meegemaakt. En waarom ik niet eens de beelden van de Somme kan oproepen of het vlakke land rond Ploegsteert." Het gevoel dat de bestaande taal tekortschoot, inspireerde andere dichters-soldaten tot experimenten. In Italië gooiden Marinetti en co in hun futuristische

gedichten de zinsbouw in de mixer, in Rusland introduceerden Boerljoek en Majakovski met hun pamflet *Een klap in het gezicht van de smaak van het publiek* een totaal nieuwe taal die tegelijk beeldende kunst en muziek was. En in Zürich maakten Tristan Tzara en Hugo Ball het nog bonter door in hun *Cabaret Voltaire* niet langer bestaande woorden maar schijnbaar betekenisloze lettercombinaties te brabbelen. Een nieuwe geest was geboren.

Zo verfrissend en prikkelend als die nieuwe geest was, hij maakte tegelijk ook pijnlijk duidelijk dat het Europese kosmopolitisme waarvoor men ten oorlog getrokken was inmiddels op apegapen lag. In Rusland kon Majakovski zich maar niet verzoenen met de opvattingen van zijn Italiaanse vakbroeder Marinetti, die hij voor een ‘ongetalenteerde grote mond’ uitschold. En was Apollinaire er bij het begin van de oorlog nog van overtuigd dat er “een Europese cultuurruimte bestond waarin gelijkgestemde zielen elkaar konden inspireren”, een paar jaar later legde hij duidelijk andere accenten: “De kunst zal pas ophouden nationaal te zijn wanneer het hele universum hetzelfde klimaat heeft, in dezelfde soort gebouwen woont, dezelfde taal zal spreken met hetzelfde accent. Met andere woorden: nooit. Juist uit de etnische en nationale verschillen groeien de verschillende literaire uitdrukkingvormen en het is die verscheidenheid die we moeten bewaren.” Toen Tristan Tzara hem vroeg om een bijdrage voor de Dada-beweging, antwoordde Apollinaire dan ook vlakweg dat hij zich helaas niet kon associëren met een kunstbeweging waaraan ook Duitsers deelnamen.

Ook aan het front bleek er sleet te zitten op de oorlogsgedachte. De steeds grotere kloof tussen gruwel en retoriek zorgde voor ongenoegen bij de troepen. En dus ging men op zoek naar een zondebok. Soldaten weigerden nog langer als kanonnenvlees te dienen voor het zoveelste overmoedige offensief van hun generaal. Uitgehongerde burgers kwamen op straat

tegenover oorlogswoekeraars en zich verrijkende industriëlen te staan. In de Belgische loopgraven eisten de Vlamingen steeds luider erkenning voor hun bijdrage aan de strijd. En in Engeland stelde Siegfried Sassoon, gewond teruggestuurd naar het vaderland, het lijden van de soldaten aan de kaak in een protestbrief die de volgende dag al op de voorpagina van *The Times* stond.

Eén van de meest tragische figuren uit *Europa Europa!* is in dat verband de eerder genoemde Gabriele D'Annunzio. Slaagden de soldaten door hun protest er op zijn minst in hun menselijkheid te herwinnen, dan zat D'Annunzio tragisch gevangen in zijn rol als retorisch voorganger. Toen de soldaten van de Catanzaro-brigade in 1917 weigerden terug te keren naar hun stellingen in het Karstgebergte, probeerden ze onder het scanderen van 'Dood aan D'Annunzio' diens vermeende verblijfplaats te belegeren. De muiters werden overmeesterd en volgens de vigerende krijgswet werd hun regiment gedecimeerd. En hoewel D'Annunzio hen achteraf in een communiqué zou afschilderen als boerenpummels en antipatriotten van de ergste soort, zag een vriend hoe hij tijdens de executie de grootste moeite had om zijn bibberende onderlip in bedwang te houden.

Op een handvol publicaties na is Buelens' studie naar eigen zeggen de eerste die de gedichten uit de Eerste Wereldoorlog op Europese schaal interpreteert en hen in hun brede (cultuur)historische en ideologische context plaatst. Net als in zijn bejubelde proefschrift *Van Ostaijen tot heden* over de invloed van de Vlaamse dichter heeft Buelens weer alles gelezen: van de platste propaganda tot de meest ingetogen verzen, van de wildste taalexperimenten tot de klassieke belijdenislyriek, van onversneden patriottisme tot idyllisch internationalisme.

Dat stemmenkoor weet hij te stroomlijnen in een heel afwisselend, lichtvoetig discours waarin hij voortdurend heen en weer zapt tussen landen, fronten en overtuigingen en het

monolithische beeld van de tot één gedicht herleide, weemoedige oorlogsdichter à la John McCrae aan diggelen slaat. In *Het lijf in slijk geplant*, de lijvige bloemlezing gedichten uit de Grote Oorlog die samen met *Europa Europa!* verschijnt, doet Buelens precies het tegenovergestelde van wat hij in zijn essayboek doet: hij laat de dichters vrijwel zonder commentaar aan het woord, in het Nederlands en in hun eigen taal. Die 'veelheid van stemmen' maakt van deze poëzieturf niet meteen een pageturner, maar een boek dat je bij stukjes en beetjes tot je neemt. Helemaal mooi wordt het als je bloemlezing en bundel, die beiden chronologisch zijn opgebouwd, jaar per jaar samen kan lezen: ze brengen het beste in elkaar naar boven.

Overgenomen uit *De Leeswolf* 2009 nr. 2, maart

Lukas De Vos

Tot de vierde klacht

Het nukkelig determinisme van Geert Buelens

Het prettige van intellectuelen is dat ze hun voetvolk voortdurend overschatten. Dat ze wat zij zelf weten voor gemeengoed houden. Dat hun kritische benaderingswijze voor vanzelfsprekend doorgaat. Dat er, met andere woorden, een sluipend gelijkheidsdenken als a priori geldt, ten minste op het nivo van debat, ordening, doorzicht en gedachtenwisseling. Naar boven toe dus. En dat dit “kognitieve framework” (het kennismatige kader) universeel toepasbaar is. Wetenschappelijk is, simpel uitgedrukt.

Vandaar dat wetenschappers zonder schroom een mening over alles kunnen formuleren, en dat ook doen, in de veronderstelling dat hun argumenten toetsbaar zijn, ontkracht of herschikt kunnen worden, een bouwsteen vormen in de uitbouw van een relevant stelsel dat de samenleving kan verbeteren en bijsturen. Wat niet in het plaatje past heet dan ‘irrationeel’. Geert Buelens past dat onder meer op zichzelf en op zijn werkterreinen toe. Ook omdat hij er toe uitgedaagd wordt. Cobra.be konfronteerde hem op 28 januari 2009 met alle clichés die over poëzie bestaan. Het eerste was dat poëzie en politiek nooit kunnen samengaan, en dus gescheiden moeten blijven. Dat is een typisch voorbeeld van *horror societatis*. Zelfs de

meest absolutistische dichters, van Ezra Pound tot Majakovski, van Hissa Hilal tot Li Bai, erkennen het woord als wapen. En al legt John Zou er de nadruk op dat in China het geschreven woord altijd als krachtiger werd beschouwd dan de redekunst, toch komt hij zichzelf tegen als hij de opheffing van het keizerlijk ambtenareneksamen verantwoordelijk houdt voor het einde van de band tussen confucianisme, kunst en politiek: “The abolition of the traditional civil service examination system terminates the relationship between letters and politics. Poetry is no longer a component in the life style of holders of political offices.” Zou vergeet dat zowel de vader van de republiek, Soen Jat-Sen, als de grote roerganger zelf, Mau Tse-Toeng, meer dan begaafde dichters waren – of Herman Van Rompuy dezelfde hoogten haalt met zijn haikoes durf ik te betwijfelen. Het is de tweesnijdendheid die Buelens in verwarring brengt. Of zoals hij over Neruda schreef: “De dichter-politicus dreigt net door de vertaling van die idee (*d.w.z. zijn woordkunst ten dienste van een ideaal*) naar de realiteit de poëzie op te offeren.” Alsof poëzie een op zichzelf staand regel- of kommuni-katiestelsel kan zijn.

Buelens smacht hier, om uit de verwarring te geraken, naar beredeneerde onthechting, maar hij vergeet dat de modaliteit in zijn schrijven onverbiddelijk zijn werkelijkheidsbenadering infiltreert, bewasemt, sluipend kleurt en verkleurt. Onthechting heft evenwel de sociale betrokkenheid niet op. Hij kon niet duidelijker zijn dan in een gesprek met Chrétien Breukers: “Onze visie op poëzie is de afgelopen decennia erg versmald. Versmald tot een ‘autonoom’ domein.” Poëzie *is* geen onafhankelijk orgaan, ze is hooguit een reflektiebord waartegen een maatschappelijke overtuiging geprojecteerd wordt. Maar dan doet Buelens vergoelijkend: “Jij vindt poëzie wat je poëzie wil vinden.” Ik gun hem die eigen insteek graag, ook al getuigt hij van een blinde vlek op het netvlies, een utopisch verlangen

naar zuiverheid, naar het ultieme vermogen om onafhankelijk een eigen, ideale wereld te scheppen en te beleven. Het is het tegengewichtje dat zijn hele onderzoek naar poëzie en oorlog (toch de politieke verheving bij uitstek) in balans moet houden. Want schrijven is schieten, alleen houdt Buelens vast aan een tweedeling tussen wat ik maar gemakshalve wetenschappelijke ontleding zal noemen en een appèl aan empathie. Kwatongen zullen dat postmodern kapotrelativeren noemen, wat haaks staat op de universaliteitsaanspraak van wetenschappelijke vaststellingen. De ook door mij zeer bewonderde (en te vaak miskende) dichter H.H. ter Balkt (ex-Habakuk 11 De Bal-ker) schrijft hij in *Oneigenijk Gebruik* een wezenlijke opdracht toe: “Een dichter heeft een stem in de samenleving, doet uitspraken over de wereld en de dingen en gaat daarbij de moraal niet uit de weg.” Want er wordt hem om een indruk gevraagd, “geen boodschap maar een mening”. Het oude adagium dat propaganda geen kunst kan zijn – natuurlijk al lang ontkracht door de agitprop, de pop art, en de Duitse ekspressionistische film, om maar die te vernoemen.

Buelens voelt vastere grond onder de voet als hij de “wohl temperierte” sokratische dialoog kan aangaan op het terrein van vatbare, toepasbare bouwstenen voor het maatschappelijk gewelf. Hij ontwikkelt behartenswaardige gedachten en bevraagt ongeremd (tenzij door vaak overbodige want te voorzichtige nuancering, en enerzijds-anderzijds redeneringen) de “formats” waarmee ons maatschappelijk weefsel voortdurend gerecykleerd, gemodelleerd en verstijfd raakt. De samenleving als metrum. Ik zal daarom drie teksten naast elkaar zetten, waar ik uit hoofde van mijn eigen ontwikkelingsgang nauw mee te maken heb of had: de letteren, de journalistiek, het (hoger) onderwijs.

Het gaat om de teksten “Bom onder Hoger Onderwijs. Rendementsdenken en internationaliseren in het Bologna-tijdperk”, verschenen in *Ons Erfdeel* (2006), de intussen klassieke vierdelige column in *De Standaard* (2009) over de media, “Tot de Vierde Macht”, en een diepgaande bespreking van Hugo Brems’ magnum opus, zijn literatuurgeschiedenis 1945-2005 (“De Kool, de Geit, en een heel Stel Wilde Apen”, in *Freespace Nieuwzuid* 2006). De essentie van Buelens’ kijk op al deze varianten van kulturele communicatie is, geheel in de lijn van Bourdieu en Baudrillard, de onontkoombaarheid van de marktregels en de onrechtstreekse kennisname. De macht van de markt en de noodzakelijke verwerking van het institutionele raderwerk dienen altijd betrokken te worden op de duiding van communicatieve brokstukken (teksten, programma’s, interviews, beelden, soundbites, film, ...). Hij gebruikt daarvoor een stand-in: Dirk De Geest. Die “pleitte voor een radikaal-funkionalistische aanpak, waarbij auteurs (‘helden’) en teksten (‘hoe mooi’) veel minder belangrijk zouden zijn dan voorheen, ten voordele van institutionele actoren en factoren en aandacht voor ontwikkelingen van genres en motieven”. Ik hou ervan hoe interpretaties voortdurend heruitgevonden worden. In mijn academische loopbaan heb ik de opkomst (en wegdeemstering) van de cybernetische benadering meegemaakt (Max Bense), de formalistische en sociografische aanpak (Hugo Verdaasdonk), de ideologiekritiek (Raymond Williams), het strukturalisme (Greimas), de semiotiek (Eco), het neofreudianisme (Lacan), de reflexieve sociologie (Pierre Bourdieu), de simulacrumtheorie (Jean Baudrillard), zelfs de klassieke filologische tekstanalyse, ach, altijd ontdekte je nieuwe facetten van een even ongrijpbaar als reëel verschijnsel wat in de literatuur of de media werd opgeroepen.

Bij Buelens spelen eigenlijk twee ontwikkelingslijnen mee. Eén: de hergeboorte van de Duitse *Publizistik*. Die breidt hij uit, op aanzet van Baudrillard (en de impliciete ideologische vlakschaving die eraan ten grondslag ligt), met de zwijgspiraaltheorie van Elisabeth Noelle-Neumann. Een theorie die de onstuitbare opmars van het konformisme (de *idées reçues*; de ‘entropie’) in en door de media in kaart brengt – en ze terecht inpast in een machtsvertoon tegen de afwijkende meningen (parawetenschap, politiek korrekt denken, academische suprematie, Herbert Marcuse met zijn “repressieve tolerantie” en “eendimensionele mens”, Marshall McLuhans “the medium is the message”). Twee: het ekonomistisch diktaat, dat al ons denken stroomlijnt, vergiftigt, vervormt en laat leegbloeden. De invloed van Bourdieu weegt hier nadrukkelijk door. Ook Buelens houdt opvallend rekening met de kontekst, en met de verkleurde blik van schrijver en lezer (*the beholder’s eye*; echo’s van Derrida zijn niet ver weg). Hier is de basis gelegd voor zijn in wezen deterministische en weinig hoopvolle vertaling van het menselijk bedrijf.

Wat in de drie geselecteerde teksten in het oog springt is de versatiliteit van Buelens. Hij past zijn taalgebruik aan zijn vermeend publiek aan: wikkend en relativerend als hij kollega Brems bespreekt; genadeloos als het over “de” media gaat; suggestief als hij het onderwijssysteem afweegt. Drie stijlen, drie publieken die om een konformistisch taalgebruik vragen: de universiteit, de krantenlezer, de bezorgde opvoeder.

Zoals aangewezen heeft Buelens onmiddellijk medestanders gezocht als hij het levenswerk van Brems moet duiden. Hij opent zijn stuk daarom met een horizontale, kontekstuele plaatsing (de receptie), en een verticale, historische inbedding (de literatuurgeschiedenissen). Daar is niks fout mee, en Buelens blijft konsekvent als hij zijn mantra opdist: voor wie is dit

boek van Brems eigenlijk bedoeld? Hij hanteert in die vraag immers zijn impliciete uitgangspunt dat “het systeem” mee bepaalt waar een boek naartoe gaat. Ik licht maar één voorbeeld uit zijn redenering, namelijk waar hij Brems aanwrijft te elliptisch te schrijven voor Nederlanders, als hij naar de IJzerbedevaarten verwijst en het ‘Nooit meer oorlog’-discours. Buelens stipt aan: “Niet alleen mijn Utrechtse studenten moet ik dit laatste uitleggen, ook niet de minste van mijn Nederlandse collega’s docenten”. Sluitende volledigheid, explicitering, heel mooi. Maar waar blijft dan de uitdaging om zelf verder te zoeken? Als ik niet weet wat de voc is (ook al waren op een gegeven ogenblik elf van de Heeren xvii van Vlaamse afkomst), dan doe ik toch een boek open? (Googelen, zegt de muizenaar van vandaag). Als ik niet weet wie Frits van Oostrom is, dan wil ik dat zwarte gat toch wegwerken? Maar ik begrijp Buelens wel: zijn verborgen argument is dat de eindredactie haar werk niet naar behoren heeft gedaan. Ze had er de schrijver op moeten wijzen dat er hiaten waren of voetnoten ontbreken. Nog een verborgen argument is dat alleen de commerciële weg van zo’n boek zal uitwijzen of er bijgestuurd moet worden of niet. *Simplified versions*. Maar de benadering van Buelens heeft deze perverse reflex: hij verstevigt, met de canon, vooral de configuratie van het leidende academische denken, van de gewoonte-telektuur. En past dus onbewust Noelle-Neumann perfect toe.

Waar ik wel kan inkomen is in zijn gepaste kritiek op het reductionistische zwart-wit denken, met name op het aanzuigefekt van de Vorm-of-Ventdiskussie. (Moet ik dat nu uitleggen voor de lezer die geen literatuurgeschiedenis kent? Nee dus, hij zoek het op. Een tip: J.J. Oversteegen). “Een polemieek die wat mij betreft in hoge mate een interessant *misverstand* betreft”, zegt Buelens met een stijlsordigheid. Alleen legt hij dat misverstand niet uit. Boeiender wordt het waar hij zichzelf terugfluit, en de “sociologisch-institutionele invalshoek” van Brems op de schop

neemt. Het doel heiligt hier de middelen: Buelens betoogt dat “specialisten niet alleen maar de (ver)wording van reputaties en al dan niet mediatieke relletjes moeten reconstrueren, maar ook aandacht hebben voor de inzet van serieuze, veelgelezen oeuvres”. Dus toch de canon. Want dan volgt immers de onvermijdelijke opstelling van lijstjes: wie ontbreekt, en waarom? Wie wordt weggemoffeld, en waarom? Wie krijgt teveel aandacht, en waarom? Uit onbekendheid met de jeugdliteratuur (Moeyaert)? Uit mindere waardering (De Haes)? Uit gebrek aan inleving (Mortier)? Uit rankune (De Martelaere)? Uit foute inschatting (Rombouts, Lasoen)? Uit vergetelheid (het Vlaams literair fonds van Meulenhoff/Manteau)? Of “is Brems bedolven geraakt door het materiaal of werd hij het slachtoffer van de nuanceringsdrift en aanvulmanie van zijn wetenschappelijke adviesraad”? Waaraan Buelens zelf meewerkt, al legt hij de vinger iets verder op de wonde: “Brems is op de hoogte van alle gemeenplaatsen van het hedendaagse discours. Maar hij lijkt ze soms zo plichtmatig in zijn verhaal in te passen dat de *inhoud* van de teksten uit het oog wordt verloren.” Het universitaire bedrijf heeft zo zijn eigen vereisten, wetmatigheden en gedeelde vooroordelen. En wie zich niet aanpast, gaat eruit.

Maar wie slaat, moet ook zalven. De kritiek op Brems’ geschiedenis heeft vooral te maken met het hedendaagse kader. “Veel meer mensen voelen zich direct of indirect betrokken bij de actuele literatuur en veel minder dan bij de middeleeuwen het geval is, is er voor de recente periode al een consensus over wat en wie echt van belang is.” Dat is een vreemd besluit. Want plotseling houdt de relativisering van het hedendaagse standpunt op, het wordt statisch, de voorgeschiedenis draait rond een onbeweeglijk punt. Als ik vandaag deel VII opensla van de *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* door de Leidse hoogleraar Gerrit Kalff, dan vallen direkt twee dingen op: wie zou een letterkundig overzicht nog laten samenvallen met de

titel van deel VII, “De Literatuur tijdens de Regering van Koning Willem I”? En wie kent nog de grote dichters Ockerse, A. Kleyn, Feith, Kinker, Van Hall, Loots, Staring, Tollens, De Klyn, Borger, Ten Brink? Ja, Rhynvis Feith vanwege zijn voor naam en zijn eeuwige treurnis om Julia, de Eddy Wally van zijn tijd. Staring en Tollens, vagelijk, misschien, om hun nationalistisch vertoog. Al zal Buelens appreciëren dat zij gelinkt worden aan de roerige tijdsomstandigheden, de waardering van 1912 lijkt in niets op die van vandaag. Maar datzelfde geldt natuurlijk ook voor de lezers in 2112, als zij Brems gaan navlooi en. Er zitten met andere woorden twee feilen in Buelens’ aanpak: de vereelting van “de” (een) hedendaagse beoordeling; en de eenvormige retoriek van de academische wereld, die stoelt op autoriteit.

Op autoriteit doet Buelens nog meer een beroep als hij over de “Media-Omerta” schrijft. Zijn veelgeprezen Kerstessay “Tot de Vierde Macht” (“doorwrocht en vaak snoeihard”, zegt Tom Cochez) diende voor *De Standaard* duidelijk als *ersatz*-zelfkritiek. “Kalkoenvullende zelfkritiek”, sneert Johan Sanctorum. Het diende vooral ter vergoelijking van zichzelf. *De Standaard* kan het niet helpen, zo is de achterliggende gedachte. De krant gedijt nu eenmaal in een klimaat van veralgemeende bedrijfsconcentraties, vereenvoudiging, snelheid, tegenvallende reclame-inkomsten en malaise. Wat ik nogal bevreemdend vind. Want in Vlaanderen – in tegenstelling tot in alle buurlanden – neemt het lezen van kranten nog toe. En het is blijkbaar alleen de boekhouder van de Vlaamse regering (of ministers die geen boek lezen en geen film bekijken) die geen kersen op de vrt-taart meer wil zien.

Ik zei het, Buelens doet vaak een beroep op autoriteit. Davies. Ockrent. Meyer (die molenwiekend en platvloers stelt dat “de laatste lezer in april 2040 zijn krant definitief zal dichtslaan”).

Amerikaans stereotypendenken. Ik heb hier nog honderden artikels liggen uit de jaren vijftig over de verderfelijke invloed van strips en het einde van de geestelijk opvoedende roman). En vooral: Anoniemen. “Uit elk onderzoek blijkt”... Welk? “de kwantitatief volstrekt ondermaatse berichtgeving over de Europese Unie.” Aarde, hebben wij contact? “Een legertje collega’s”. Wie? “Veel mensen interesseren zich wel degelijk voor de problemen van en met de media.” O ja? “Internationaal onderzoek is eensluidend.” Hoezo? “Specialisten in binnen- en buitenland ondersteunen deze uitspraak met cijfers en statistieken.” Hallo?

Het is jammer dat Buelens op die manier zijn stevig pleidooi om meer zelfregulering en verbeeldingskracht bij de media ondergraaft. Ik wil niet meegaan in het wild armengezwaai van Johan Sanctorum, die Buelens ervan beschuldigt “valse noten te zingen” “om de oorverdovende mediastilte te maskeren die ontstond na de verschijning van ons boek *Media en Journalistiek in Vlaanderen – kritisch doorgelicht*”, “waarheden als koeien” naar voren te brengen, kortom: “het thema mediakritiek te rekupereren”. Ik ga wel mee in Buelens’ waarschuwing dat “het gevaar bestaat dat betaalbare media verdwijnen”. In Buelens’ essay zit een problematische tweeslachtigheid. Hij beschrijft de ziekte van de media in al haar symptomen, en doet dat met verve. Maar ik blijf op mijn honger zitten over hoe er dan wel dient gewerkt te worden. De kern van zijn betoog houdt stand: de media doen niet aan zelfbevraging, en dat geeft een democratisch probleem. Anderzijds hamert hij zo lang op alle tekorten – de “toon” is heel anders als het over eigen, en niet over politieke of gerechtelijke fouten gaat; de journalisten verdedigen alleen hun eigen gild (vvt); “de media bekritisieren per definitie alles en iedereen, behalve zichzelf”; “wanneer de media op hun werking worden aangesproken, volgen veelal lichtgeraakte zelfverdedigingen”; en de mooiste: het vaakst beoefen-

de genre is dat van de “Hyperbolische Sneer”, die hooguit de verleiding van het cynisme verbergt – dat de tekst de vorm aanneemt van een poujadistisch hoogstandje, in naam van Het Gemeen.

Toch vallen er serieuze lessen te trekken uit die kommentaar. “Het aloude businessmodel van de media staat onder enorme druk”, dat klopt, al is het niet om de bewijsvoering die Buelens aandraagt: beter gestoffeerde internetsites en doorlopende gratis nieuwsbevoorrading. Net dié vertroebelen de betrouwbaarheid van de journalistiek, net in de *overkill* van (pseudo-)informatie ontstaat de verstoring van het democratisch proces. De jacht op “primeurs” (en liefst het opblazen van die vaak zelfbedachte “exklusiviteit”) en de manie “te focussen op het choquante in plaats van het interessante” doen het bestel kraken. Nu is een Leo Neels slecht geplaatst om elke zogenaamd kritische bevraging van de media als een “aanslag op dé persvrijheid” te laten diskwalificeren. Ik ben zijn doortocht bij vtm niet vergeten. Dan is Buelens een veel betrouwbaarder gids. Hij stelt terecht dat de malaise niet bij personen ligt, maar bij de structuren. En dat het gelijkschakelende ekonomistisch denken de doodsteek geeft aan eerlijke en voor discussie vatbare berichtgeving. Het gaat om lezers, om luisteraars, om kijkers, om burgers – niet om klanten. Juist daarom kan ik mij vinden in de uitspraak van Frank Albers: “Nieuws is niet noodzakelijk wat mij persoonlijk interesseert, maar wat mij aanbelangt, zelfs wanneer het me niet interesseert.” Zo is dat. En dus sta ik achter Buelens als hij de dwaze stand-ups voor lege gerechtshoven weg wil, gedaan wil maken met inhoudsloze straatinterviews, kennis van buitenlandse ontwikkelingen essentieel vindt om etnocentrisme te bestrijden, kakelbevraging van gasten, liefst met al te snelle onderbrekingen, afdoet als een karikatuur van kwaliteit, korte metten wil maken met zinloze want onbetrouwbare en dure opiniepeilingen, met de meetbaarheid ook van

kwaliteit (“de vrt moet zoveel kijkers bereiken”, natuurlijk ook een academische ziekte met zijn ‘meetbare’ *peer-reviews*).

Toch heb ik nog twee bedenkingen. Met instemming haalt Buelens Arnon Grunberg aan (die hij luidens de Bremsbespreking hoog inschat): “Wat informatie lijkt of pretendeert te zijn, maakt de burger alleen onbekwaam om te oordelen”. Grunberg maakt hier de typische fout van de gebelgde grommelaar. Hij vergeet dat alles informatie is, ook de leugen, ook de burger. En hij onderschat het zelfregulerende karakter van elk individu, die misschien wél ter plaatse gaat kijken, wellicht wél andere boeken leest, zijn eigen ervaring tegenover de gekregen informatie plaatst. De betutteling van de burger moet ook niet van de kritikaster of moraalridder komen. Een tweede twijfel heb ik waar Buelens afrondt: “Net omdat ze weten hoezeer de media manipuleren en gemanipuleerd worden, haken veel jongeren af als nieuwsconsument.” Beschouwt Buelens toch zelf wel de informatiezoeker als klant zeker! En overschat hij, zoals ik bij het begin al aangaf, die jongere en zijn kennis van manipulatie. Ten slotte hebben wij allemaal het “bloedbad” van Timisoara geloofd, of de “nazimoorden” in Katyn. Beschikbaarheid van informatie en tegeninformatie lijkt me belangrijker dan overredingskracht. Verkrijgbaarheid scherpt selectievermogen aan. Of om nog even in de kerk te spuwen: “De waarheid zal u vrijmaken.”

Het best vind ik Buelens in zijn beschouwingen over poëzie (die ik hier niet omstandig ontleed; zijn boeken over de Grote Oorlog zijn pareltjes) en over het directe maatschappelijke debat. Zijn radicale kritiek op het hoger onderwijs als supermarkt is me uit het hart gegrepen, opgeslorpt als we zijn “in het economische, het kwantitatieve, het marktdenken dat ons door de Europese Unie en onze onderwijsministers en rektoren is aangepraat en opgelegd”. Die “beursmetaforiek” vergif-

tigt het echte zoeken naar wijsheid, naar kennis, naar maatschappijbetrokken beschouwingen. Ik heb geen problemen gehad met Frank Vandenbroucke op onderwijs omdat hij als “verlichte socialist in de maakbaarheid van de samenleving” geloofde. Ik had wel een probleem met zijn onzindelijk taalgebruik (“sekundair”, dus volgens Van Dale minderwaardig, onderwijs; BaMa-hervormingen; onderzoekskompetenties; sociale vaardigheden; clb-evaluaties; visitatiekommissies). Want het degradeerde, door de retorische mimikri, onderwijs en onderzoek tot een louter hulpmiddel van de economie. Buelens heeft dat gevaar in 2006 onderkend. “Voor de topindustriëlen van de European Round Table (...) was dat een belangrijke ambitie: (...) meer mensen moeten in Europa een universitair of hogeschooldiploma halen dan vandaag het geval is.” Vandaag zegt Europees Commissievoorzitter Barroso, die je geen gebrek aan hoogdravende wolligheid kunt ontzeggen: 40%. Nog erger is het dat “de universiteiten dreigen te verworden tot promotiemachines” die niet het zelfstandig denken bevorderen maar maatwerk afleveren. Egalitarisme vermsmacht breeddenkendheid. Economisme vermoordt zelfreflexie. Juist daarom pleit ik, ik denk samen met Buelens, voor een maximale sociale toegankelijkheid tot het hoger onderwijs, en voor hoge verwachtingsnormen. Voor een ont koppeling tussen industrie-farmacie-geneeskunde en de wereld van vermarkting en patenten. Voor een herwaardering van de eigen taal, Simon Stevin, P.C. Hooft en Rembert Dodoens indachtig. Voor niche-opleidingen zoals Gotisch, Assyrisch, runenschrift, of Maya-Quichémytologie.

De grootste waardering die ik voor Geert Buelens heb, is er omdat hij ten minste het debat opentrekt, en voert op alle fronten. Omdat ik het volstrekt met hem oneens kan zijn, en toch met warmte zijn argumenten probeer te plaatsen en te begrijpen. Omdat hij zichzelf durft tegen te spreken. Omdat hij zijn

eigen determinisme doorzeeft, en zonder gewetenswroeging van het ene register naar het andere durft over te schakelen. Omdat hij een echte geesteswetenschapper is. Die we moeten koesteren, want veel blijven er niet meer over.

Geert Buelens

Biobibliografie

Biografie

Geboren in 1917 in Duffel

Studeerde Germaanse Taal- en Letterkunde (Nederlands & Engels) aan de Ufsal (nu KUB) en UIA (nu UA) – 1989-1993

Assistent Moderne Nederlandse Literatuur UIA – 1993-2000

Doctor-assistent moderne Nederlandse Letterkunde, Universiteit Antwerpen – 2000-2002

Deeltijds docent Algemene Literatuurwetenschap, Universiteit Antwerpen – 2001-2005

Gastprofessor op de Hogeschool Antwerpen/Hoger Instituut voor Vertalers en Tolken 1997-2004

Peter Paul Rubens Chair – Dutch Studies – University of California in Berkeley, Spring Semester 2005

Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde – Universiteit Utrecht sinds 1 mei 2005

Kluge Fellow Library of Congress, Washington DC – 2008

Departementshoofd Nederlands – Universiteit Utrecht sinds 1 september 2008

Bijzonder Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde – Universiteit Stellenbosch (Zuid-Afrika) sinds 2009

Recensent voor *De Morgen* – 1994-2008

Recensent voor *Humo* – 1997-2000

Columnist voor *De Morgen* – 2006-2009

Columnist voor *De Standaard* en *Le Soir* sinds september 2009

Redacteur *Vershillig* – 1992-1996

Redacteur *Yang* – 1996-2003

Redacteur *Journal of Dutch Literature* sinds 2010

- lid organisatiecomité herdenkingsjaar ‘Paul van Ostaijen 100’ (stad Antwerpen, 1996)
- lid organisatiecomité tentoonstelling *Paul van Ostaijen 1896-1928*, Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven, Antwerpen 1996
- curator ‘Censuur’-project (Day of Culture, Freedom of Expression and Dialogue), Antwerpen Open 2000
- Lucy B. en C.W. Van der Hoogtprijs van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in Leiden voor *Het is*, 2003
- Vlaamse Cultuurprijs voor Essay en Kritiek voor *Van Ostaijen tot heden*, 2003
- Literaire Prijs voor Essay van Provincie Antwerpen voor *Van Ostaijen tot heden*, 2003
- Jan Hanlo Essayprijs (klein) voor ‘Imagoprobleem, zei u’, 2003
- ABN-AMRO prijs voor beste non-fictieboek voor *Europa Europa*, 2008
- Genomineerd voor de C. Buddingh’-prijs voor *Het is*, 2002
- Genomineerd voor de H.C. Pernath-prijs voor *Verzekers u*, 2007

Bibliografie

Poëzie:

- *Het is*, Meulenhoff, Amsterdam, 2002
- *Verzekers u*, Meulenhoff/Manteau, Antwerpen, Amsterdam, 2005
- *Thuis* (bibliofiel, nr. 12 in de reeks 234-117), Gent, 2008

Essays en kritiek:

- *Van Ostaijen tot heden. Zijn invloed op de Vlaamse poëzie*, Vantilt, Nijmegen / Kantl, Gent, 2001, (tweede druk in 2 volumes 2001; derde druk met nieuw nawoord 2008)
- *Oneigenlijk gebruik. Over de betekenis van poëzie*, Vantilt, Nijmegen, 2008
- *Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog*, Ambo, Amsterdam, / Manteau, Antwerpen, 2008
- *In de wereld*, Universiteit Utrecht, 2009 (oratie)

Samenstelling en inleiding bloemlezingen:

- (met Tom Lanoye), Paul van Ostaijen, *De poes voldeed. Essays en kritieken*, Ooievaar, Amsterdam, 1996
- *De 100 beste gedichten van 2001*, De Arbeiderspers, Amsterdam, Antwerpen, 2002

- *Het lijf in slijk geplant. Gedichten uit de Eerste Wereldoorlog*, Ambo, Amsterdam / Manteau, Antwerpen, 2008

Medesamenstelling bundels:

- (met Erik Spinoy), *De stem der Loreley. Over Paul van Ostaijen*, Bert Bakker, Amsterdam,
- (met Georges Wildemeersch), *Paul van Ostaijen 1896-1928. Wegwijzers naar de werkelijkheid*, Pandora/sDZ, Antwerpen, 1996 (tentoonstellingscatalogus)
- (met Bert Bultinck, Pieter De Buysser en Dirk Mertens), *De militanten van de limiet. Over censuur en vrije meningsuiting*, Van Halewyck/Yang, Leuven, 2000
- (met Matthijs de Ridder en Jan Stuyck), *De Trust der Vaderlands-liefde. Over Vlaamse Beweging en literatuur 1890-1940*, AMVC-Letterenhuis, Antwerpen, 2005
- (met Jan Goossens en David Van Reybrouck), *Waar België voor staat. Een toekomstvisie*, Meulenhoff/Manteau, Antwerpen, Amsterdam, 2007
- (met Jo Tollebeek, Gita Deneckere, Chantal Kesteloot en Sophie De Schaepdrijver), *België, een parcours van herinnering*, Bert Bakker, Amsterdam, 2008 (2 volumes)

Een selectie van essays en artikelen:

- 'Op zoek naar *Die Zweite Heimat*. Over Edgar Reitz's *Die Zweite Heimat* & MTV's *The Real World*. In: *Vershillig*, jrg. 2, nr. 3-4, maart 1994, blz. 17-23.
- 'De dikke en de dunne in het museum. Over autonomie en de kloof tussen de kunst(enaar) en het publiek'. In: *Vershillig*, jrg. 3, nr. 4/jrg. 4, nr. 1, april 1995, blz. 35-42.
- 'De kringen naar buiten. Paul van Ostaijen en zijn vrienden kunstenaars'. In: *Paul van Ostaijen in beeld. Grafiek en tekeningen van tijdgenoten*, Publicaties МРМ/РК 34, Antwerpen, 1996, blz. 33-43.
- "'Draai ons binnenste buiten, maar hou je maaginhoud bij'. Een oprisping over gettovorming en Studio Brussel". In: *Yang*, jrg. 35, nr. 2, juni 1999, blz. 280-281.
- 'Mediawatch.org (1). Laat honderd zenders bloeien.'. In: *Nieuw Wereldtijdschrift*, jrg. 17, nr. 8, oktober 2000, blz. 70-72.
- 'Mediawatch.org (2). Laat 99 zenders bloeien'. In: *Nieuw Wereldtijdschrift*, jrg. 17, nr. 9, november 2000, blz. 68-71.
- 'Mediawatch.org (3). Doodgebloeid (over media en democratie)'. In: *Nieuw Wereldtijdschrift*, jrg. 17, nr. 10, december 2000, blz. 85-89.

- 'Mediawatch.org (5). Het buitenland is het binnenland. Over regionale media in een geglobaliseerde wereld'. In: *Yang*, jrg. 37, nr. 3, oktober 2001, blz. 436-441.
- 'Sprint de blauwvoet. Over Karel van Wijnendaele en het opmerkelijke huwelijk tussen Vlaamse Beweging en wielrennen'. In: *Yang*, jrg. 37, nr. 4, december 2001, blz. 513-526.
- "'That is not my ambition": a forgotten chapter in the history of the Flemish Movement and postwar leftist cultural circles. In: *Dutch crossing: a journal for students of Dutch in Britain*, jrg. 27, nr. 2, 2003, blz. 209-222.
- 'Het heikele snijpunt van maansikkel en nachtegaal.' Nawoord, tekstverantwoording en bibliografie. In: Maurice Gilliams, *De Bronnen der Slapeloosheid. 1954-1958*, Meulenhoff, Amsterdam, 2003, blz. 19-40.
- 'An excessive, catholic heretic from a nation in danger. James Joyce in Flemish Literature' In: Wim van Mierlo & Geert Lernout (red.), *The Reception of British Authors in Europe. James Joyce Volume*, The Athlone Press, London, 2004, blz. 150-161.
- 'The same poet, but a different field: Paul van Ostaijen in Flemish and Dutch poetry'. In: Leopold Declodet (red.), *Rezeption, Interaktion und Integration: Niederländischsprachige und Deutschsprachige Literatur im Kontext*, Praesens, Wien, 2004, blz. 175-192.
- 'Het boek als kunstwerk en pamflet: Van Ostaijens *Bezette stad* als artistiek, typografisch en politiek experiment.' - In: Jan Pauwels (ed.), *Gheprint tAntwerpen: het boek in Antwerpen van de vijftiende tot de twintigste eeuw*, Pelckmans, Kapellen, 2004, blz. 121-137.
- 'De schoonheid van een verbrand gezicht: lyriek en de "Groote Oorlog"'. In: Kathleen Gyssels (red.), *Rechtvaardige oorlogen of zinloze slachtpartijen? Opstellen over literatuur en oorlog*, Acco, Leuven, 2004, blz. 11-19.
- 'Like seeds in the sand. On (the absence of) Flemish War Poets'. In: Serge Jaumain, Michaël Amara, Benoit Majerus & Antoon Vrints (red.), *Une guerre totale? La Belgique dans la Première Guerre mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*, Actes du colloque international organisé à l'ULB du 15 au 17 janvier 2003, Algemeen Rijksarchief, Studies over de Eerste Wereldoorlog 11, Brussel, 2005, blz. 597-614.
- 'The Collectivists go collectively backwards'. Paul van Ostaijen, Expressionism, the November Revolution and (Inter)nationalist Politics. In S.Bru & B. Keunen (red.), *Historical Avant-Garde: Poetics*

- and Politics*, [Gent]: Vlaamse Vereniging voor Algemene en Vergelijkende Literatuur, 2005, blz. 61-81.
- "De natuur van mijn spel". Over de materialiteit van pop en literatuur bij Hornby, Mijlemans, Berckmans, Pfeijffer en Van Weelden'. In: Maarten Steenmeijer (red.), *Pop in literatuur*, IJzer, Utrecht, 2005, blz. 193-205.
 - 'A Total Eclipse of the Heart'. In: Dirk van Bastelaere, *The Last to Leave. Selected Poems*, Shearsman Books, Exeter, 2005, pp. 7-12.
 - 'Un retard incitatif; la culture flamande et l'héritage d'August Vermeylen'. In: *Études Germaniques*, jrg. 61, 2006, nr. 4, blz. 501-521.
 - 'Reciting Shells; Dada and, Dada in & Dadaists on the First World War'. In: *Arcadia*, 41, 2006, blz. 275-295.
 - 'Bom onder hoger onderwijs. Rendementsdenken en internationaliseren in het Bolognatijdperk'. In: *Ons Erfdeel. Vlaams-Nederlands cultureel tijdschrift*, jrg. 49, nr. 1, februari 2006, pp. 3-17. (ook in: P. Loobuyck & G. Vanheeswijck (red.), *Welke universiteit willen wij (niet)?* Academia Press, Gent, blz. 107-120).
 - 'Nawoord. "Mijn dageraad is deemstering." Paul van Ostaijen en *De Feesten van Angst en Pijn*'. In: Paul van Ostaijen, *De Feesten van Angst en Pijn*, Vantilt, Nijmegen, 2006, blz. iii-xx.
 - 'In den beginne was het Woord. Jan Boon en de aandacht voor volksoepvoeding en literatuur op de Vlaamse televisie'. In: Kevin Absillis & Katrien Jacobs (red.), *Van Hugo Claus tot hoelahoep: Vlaanderen in beweging (1950-1960)*, Garant, Apeldoorn, 2007, blz. 125-138.
 - "Allen samen moeten we die restanten van decadentie vernietigen." Het imago van Karel van de Woestijne bij de jonge flaminganten tussen de Twee Wereldoorlogen'. In: Anne Marie Musschoot, Hans Vandevoorde & Hans Groenewegen (red.), *Al ben ik duister, 'k zet mij glanzend uit. Over Karel van de Woestijne*, Historische Uitgeverij, Groningen, 2007, blz. 267-296.
 - 'Bepaald geen kleine oorlog. De Eerste Wereldoorlog in de literatuur in Nederland (Couperus, Verwey, Van Looy)'. In: Elke Brems, Hugo Brems, Dirk de Geest & Eveline Vanfraussen (red.), *Achter de verhalen. Over de literatuur van de twintigste eeuw*, Peeters, Leuven, 2007, blz. 59-74.
 - 'Peace through War and Revolution: Socialism, Nationalism and Internationalism in Flemish, Dutch, and French Literature of the Great War.' In: Thomas F. Shannon & Johan P. Snapper (eds.), *Dutch Literature and Culture in an Age of Transition: The Berkeley Conference on Dutch Literature 2005*, Nodus Publikationen, Münster, 2007, blz. 47-59.

- ‘“De laatste katoliek.’ Paul van Ostaijen en het katholieke reveil rond de Eerste Wereldoorlog.’ In: Jan Baetens, Sjef Houppermans, Arhur Langeveld & Peter Liebregts (red.), *Modernisme(n) in de Europese Letterkunde – deel 3: L’Arrière-garde*, Rozenberg, Amsterdam, 2008, blz. 49-68.
- ‘Als je alles kan, kan alles.’ In: *De laatste van mijn demonen. Voor Hugo Claus*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2008, blz. 90-94.
- ‘België, Amerika en de strijd voor vrijheid en beschaving. Over Emile Cammaerts en ‘A Canticle of Praise’ van Witter Bynner.’ In: *Armada. Tijdschrift voor wereldliteratuur*, jrg. 14, nr. 52, 2008, blz. 24-32.
- Harder lopen. Notities over het Vlaams literair systeem, in de marge van het debat over Hotel New Flandres. In: *nY. Tijdschrift voor literatuur, kritiek en amusement*, jrg. 1, nr. 1, 2009, blz. 60-69.
- ‘Drie manieren om naar internationalisering te kijken. Over de studie van de moderne Nederlandse letterkunde in Europees verband.’ In: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 125(2), 2009, blz. 116-121.
- ‘Nieuwe avonturen van de allesvrezer. Jan Lauwereyns, Tegenvoetig, tweebenig (2004). In Dirk de Geest & Marc van Vaeck (red.), ‘Ergens beginnen’ *Bijdragen over Nederlandse poëzie (1967-2009) voor Hugo Brems bij zijn emeritaat*, Peeters, Leuven, 2009, blz. 316-323.
- ‘De verdwijning van de aanhalingstekens. Over Dage Eggers’ *Zeitoun* en de roman als kunstvorm en tijdsdocument.’ In: *nY. Tijdschrift voor literatuur, kritiek en amusement*, jrg. 2, nr. 5, 2010, blz. 52-59.

De Arkprijs: een traditie van vrijheid

De laureaten

1951	Christine D'Haen	Gedichten
1952	Hugo Claus	De Metsiers
1953	Maurice D'Haese	De Heilige Gramschap
1954	Frans Goddemaere	Nola
1955	Jos de Haes	Gedaanten
1956	Frans De Bruyn	Tekens in Steen
1957	Albert Bontridder	Dood Hout
1958	Ivo Michiels	Het Afscheid
1959	Libera Carlier	Action Station - Go!
1960	Ward Ruyslinck	De Madonna met de Bul
1961	Hugues C. Pernath	Het Masker Man
1962	Georges Hebbelinck	De Journalist
1963	Paul Snoek	Richelieu
1964	Daniël Robberechts	Zesmaal
1965	Willy Roggeman	Blues voor Glazen Blazers
1966	Astère M. Dhondt	God in Vlaanderen
1967	Jef Geeraerts	De Troglodieten
1968	C.C. Krijgelmans	Homunculi
1969	Patrick Conrad	Mercantile Marine Engineering
1970	Roger Van de Velde	Recht op Antwoord
1971	Eddy van Vliet	Columbus Tevergeefs
1972	Marcel van Maele	Ik ruik Mensenvlees
		Zeï de Reus
1973	Rob Goswin	Vanitas Vanitas

1974	Fernand Auwera	Zelfportret met Gesloten Ogen
1975	Internationale Nieuwe Scène	Mistero Buffo
1976	Leonard Nolens	Twee Vormen van Zwijgen
1977	Freddy de Vree	Steden en Sentimenten
1978	Roger M.J. de Neef	Gestorven Getal
1979	Frans Boenders	Denken in Tweespraak
1980	Lucienne Stassaert	Parfait Amour
1981	Robbe De Hert	Filmoeuvre
1982	Maurice De Wilde	De Nieuwe Orde
1983	Bert Van Hoorick	In Tegenstroom
1984	Leo Pleysier	Kop in Kas
1985	Daniel Buyle	BRT-journalistiek
1986	Tone Brulin	Toneelwerk
1987	De Morgen / Paul Goossens	Journalistiek
1988	Leo Apostel	Wijsgerig werk
1989	Stefaan Hertmans	Poëtisch werk
1990	André De Beul	Politieke Moed
1991	Frie Leysen	Tien jaar de Singel
1992	Paula d'Hondt	Migrantenbeleid
1993	Jan Blommaert & Jef Verschueren	Het Belgische Migrantendebat
1994	Gal	Grafisch werk
1995	Tom Lanoye	Maten en Gewichten
1996	Gie van den Berghe	Getuigen
1997	Wannes Van de Velde	Muzikaal oeuvre
1998	Pjeroo Roobjee	Artistiek oeuvre
1999	Sophie De Schaepdrijver	De Groote Oorlog
2000	Zak	Cartoons
2001	Ludo Abicht	Intelligente Emotie
2002	Pol Hoste	De lucht naar Mirabel
2003	Wim Distelmans	Euthanasiewet
2004	Rik Pinxten	De Artistieke Samenleving
2005	Christine Van Broeckhoven	Verdediging van de Rede
2006	Marleen Temmerman	Onrust in de onderbuik
2007	vzw Roma	Sociaal-Kultureel veldwerk
2008	David Van Reybrouck	Missie
2009	Luc Huyse	Politieke Sociologie
2010	Geert Buelens	Europa! Europa!

Stichting Arkprijs van het Vrije Woord

STICHTER VAN HET NIEUW VLAAMS TIJDSCHRIFT
EN STICHTER VAN DE ARKPRIJS
Herman Teirlinck (1879-1967)

STICHTEND COMITE

Luk De Vos, Henri-Floris Jespers, Herman Liebaers,
Hugo Raes, Marc Reynebeau, Julien Weverbergh,
Willy Calewaert (†), Walter Debrock (†), Marc Galle (†),
Maurits Naessens (†), Willy Vaerewijck (†),
Karel Van Miert (†), Eddy van Vliet (†)

EREVOORZITTERS

Herman Teirlinck (†), Walter Debrock (†),
Michel Oukhow (†)

DAGELIJKS BESTUUR

Raymond Detrez, voorzitter
Lukas De Vos, ondervoorzitter
Adriaan Raemdonck, secretaris
Philippe Dinet, verslaggever
Leo De Haes
Tony Meesdom

WERKENDE LEDEN

Karel Anthierens, Joseph Asselbergh, Marcel Boon,
Eddy Borms, Jos Borré, Daniël Buyle, Herman De Prins,
Jan De Zutter, Clara Haesaert, Marc Holthof,
Jef Lambrecht, Hugo Raes, Jean-Pierre Rondas,
Pjeroo Roobjee, Ronald Soetaert, Ludo Stynen,
Yves T'Sjoen, Claire Van Damme, Ingrid Van der Veken,
Leen Van Dijck, David van Reybrouck,
Liesbeth Walckiers, Julien Weverbergh

ZETEL EN SECRETARIAAT

Hoogstraat 70-72, 2000 Antwerpen
© 03 233 13 45 / FAX 03 231 38 12
galerie@dezwartepanter.be

Inhoud

Lukas De Vos	Kantelmomenten. 60 jaar inzet voor het Vrije Woord 5
Mon Detrez & Lukas De Vos Christine D’Haen Yves T’Sjoen	Struinend langs erezerken 17 Daimoon Megas 29 Over Christine D’Haen en het weven van een Web 31
Marc Van den Hoof	‘Je Haar zit niet goed’. ‘Ik weet dat’. Over de humor in het proza van Christine D’Haen 39
Mon Detrez	Het nieuwe Arkadië. Welkomstwoord 49
David van Reybrouck	De moed om mild te zijn. Laudatio 53
Geert Buelens	Wie wordt hier beter van? Dankwoord 60
Geert Buelens	One2Read 67
Geert Buelens	Het is niet goed, of het deugt niet 68
R.A. Cornets de Groot	Het ondenkbare gedacht 75
Julia Homoet	Een overproductie aan opwindend leed 79
Tom De Keyzer	Het slijk, het bloed, de eindeloze poëzie 82
Lukas De Vos	Tot de vierde klacht. Het nukkelig determinisme van Geert Buelens 88
Geert Buelens	Biobibliografie 101 Lijst van de laureaten 107 Stichting Arkprijs van het Vrije Woord 109

COLOFON

Dit boek verscheen in mei 2010 naar aanleiding van
de zestigste verjaardag van de Arkprijs van het Vrije Woord.
Het werd samengesteld door Lukas De Vos.

De uitgave werd verzorgd door de
Vrienden van de Zwarte Panter te Antwerpen,
en mogelijk gemaakt dankzij de steun van
Philippe Lemahieu.

De tekst werd in een vormgeving van Peter De Greef
gezet uit de Minion 10 punt,
en in een oplage van 800 exemplaren
gedrukt op Bioset 120 gram